

T.C.

OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İFFET SELEN İPEK

OSMANİYE / 2024

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İFFET SELEN İPEK

Danışman: Doç. Dr. Serdar GÖCEN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Yasemin ELİK

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Onur UÇAR

Osmaniye / 2024

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne;

“Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışma jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Serdar GÖCEN

Üye: Doç. Dr. Yasemin ELİK

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Onur UÇAR

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2024

Prof. Dr. Eyyup TEL

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’ndaki hükümlere tabidir.

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK BEYANI FORMU

FORM
TEZLİ YL-25

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Osmaniye

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım; **DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME** başlıklı Yüksek Lisans Tez çalışmamda;

- Sunulan verilerin; gerekli izinleri alınmış ve denetimli laboratuvar koşullarında tarafımdan veya ilgili görevlilerce elde edildiğini ya da izin belgesine dayalı olarak ve kaynak göstermek suretiyle kullanıldığını,
- Kullanılan veriler üzerinde herhangi bir değişiklik veya eksiltme yapılmaksızın etik kurallara uygun olarak işlenip sunulduğunu,
- Maddi veya manevi destek sağlamış olan Kurum, Kuruluş ve kişilere destek türü de belirtilerek, varsa proje protokol numarası ile yoksa ismen Ön Söz/Teşekkür Bölümlerinde yer verildiğini,
- Yararlanılan kaynaklara Tez metni içinde atıf göstermek suretiyle değinildiğini ve bunların Kaynaklar Bölümüne eklendiğini,
- Teknik/Bilimsel Eser niteliği taşıyan Tezin özgün parçalarının bir başka ortamdan kopyalanarak alınmadığını ve bu parçaların bir başka Kurum/Kuruluş bünyesinde akademik amaç veya unvan almak amacıyla hiçbir suretle kullanılmadığını ve bir başkasının kullanmasına izin verilmediğini,
- Burada belirttiğim hususların aksinin tespit edilmesi halinde tüm yasal sorumluluğun şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

...../..... / 20.....

İmza

İffet Selen İPEK
(Adı ve Soyadı)
Öğrenci

ÖĞRENCİ NO	2121509108
ANABİLİM/ ANA SANAT DALI	İKTİSAT
PROGRAMI (VARSA)	-
ENSTİTÜ KAYIT TARİHİ	13/09/2021

ÖZET**DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME****İFFET SELEN İPEK****Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı****Danışman: Doç. Dr. Serdar GÖCEN****Ocak 2024, 76 Sayfa**

Uluslararası ticaret ve sermaye akımlarında yaşanan olumlu gelişmeler ülkeler arasındaki ticaretin artmasına yol açmış ve döviz kurlarının dış ticaret ile ilişkisi ön plana çıkmıştır. Dış ticaret açığına sahip olan bir ülke olarak Türkiye’de dış ticaretin önemli belirleyicilerinden biri olan döviz kurunun etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu durum çalışmanın kaleme alınmasında motivasyon kaynağı olmuştur.

Çalışmada, Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla ihracat, reel efektif döviz kuru, yurt dışı gelir ile ithalat, reel efektif döviz kuru ve yurt içi geliri esas alan iki ayrı model oluşturulmuştur. 2002 Ocak ile 2022 Ekim ayları arasındaki dönemi kapsayan veriler yardımıyla durağanlık analizleri yapılmış, sonrasında Vektör Otoregresif (VAR) Modeli, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, ihracat modeline bakıldığında: i) Johansen Eşbütünleşme Testine göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı ii) FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre katsayıların pozitif ve anlamlı olduğu, iii) Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre yalnızca ihracattan yurt dışı gelire tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. İthalat modeline bakıldığında ise: i) Johansen Eşbütünleşme Testi’ne göre seriler arasında 1 adet eşbütünleşme ilişkisi olduğu, ii) FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre katsayıların pozitif ve anlamlı olduğu, iii) Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre reel döviz kurundan ithalata ve yurt içi gelirden ithalata tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dış ticaret, döviz kuru, Johansen eşbütünleşme

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCHANGE RATE AND FOREIGN TRADE: AN ANALYSIS ON TURKEY

İFFET SELEN İPEK

Master Thesis, Department of Economics

Supervisor: Asst. Prof. Serdar GÖCEN

January 2024, 76 pages

Positive developments in international trade and capital flows have led to an increase in trade between countries and the relationship between exchange rates and foreign trade has come to the fore. Analyzing the effects of the exchange rate on the trade balance in Turkey where the trade deficit is crucial. This has been the motivation for writing this study.

In this study, two separate models based on exports, real effective exchange rate and foreign income and two separate models based on imports, real effective exchange rate and domestic income are used to analyze the relationship between exchange rate and foreign trade in Turkey. Between January 2002 and October 2022, stationarity analyses were performed with the help of data covering the period between January 2002 and October 2022, and then Vector Autoregressive (VAR) Model, Johansen Cointegration Test and Granger Causality analysis were used. As a result of the analysis, when the export model is analyzed: i) According to the Johansen Cointegration Test, there is no cointegration relationship between the series, ii) According to the FMOLS and DOLS results, the coefficients are positive and significant, iii) According to the Granger Causality analysis, there is only unidirectional causality from exports to foreign income. Regarding the import model: i) According to Johansen Cointegration Test, there is 1 cointegration relationship between the series, ii) according to FMOLS and DOLS results, the coefficients are positive and significant, iii) according to Granger Causality analysis results, there is unidirectional causality from real exchange rate to imports and from domestic income to imports.

Keywords: Foreign trade, exchange rate, Johansen cointegration

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince desteklerinden dolayı danışmanım Doç. Dr. Serdar GÖCEN'e, tez jürisinde yer alan Dr. Öğr. Üyesi Onur UÇAR ve Doç. Dr. Yasemin ELİK'e teşekkür ederim.

Değerli hocalarımla yanı sıra oldukça yoğun bir şekilde geçen yüksek lisans eğitimim süresince ilgi ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

İffet Selen İPEK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Döviz Kuru: Tanım ve Kavram.....	3
2.1.1. Nominal Döviz Kuru	3
2.1.2. Reel Döviz Kuru	4
2.1.3. Çapraz Kur	4
2.1.4. Efektif Kur.....	4
2.2. Döviz Kuru Sistemleri.....	5
2.2.1. Sabit Kur Sistemi.....	5
2.1.1.1. Resmi Dolarizasyon Sistemi	5
2.2.2. Esnek Kur Sistemi	6
2.2.3. Karma Kur Sistemi	6
2.2.3.1. Yönetimli Dalgalanma Sistemi	7
2.2.3.2. Para Kurulu Sistemi	7
2.2.3.3. Sürünen Pariteler Sistemi	8
2.2.3.4. Parasal Birlikler Sistemi.....	9
2.2.3.5. Geniş Marjlı Pariteler Sistemi	9
2.3. Döviz Kuru Belirleme Modelleri	9
2.3.1. Satınalma Gücü Paritesi.....	10

2.3.1.1. Mutlak Satınalma Gücü Paritesi.....	10
2.3.1.2. Nispi Satınalma Gücü Paritesi.....	11
2.3.2. Parasalcı Yaklaşım.....	12
2.3.3. Portfolyo Teorisi.....	12
2.4. Dış Ticaret.....	13
2.4.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları	13
2.4.2. Dış Ticaret Politikası Araçları	14
2.4.2.1. Gümrük Tarifeleri	15
2.4.2.2. Tarife Dışı Araçlar	15
2.4.2.3. İhracatın Özendirilmesi	15
2.4.2.4. Bağlı Ticaret	15
2.5. Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi	16
2.5.1. Klasik Yaklaşım.....	16
2.5.2. Keynesyen Yaklaşım	17
2.5.3. Marshall-Lerner Koşulu.....	17
2.5.4. J Eğrisi.....	18
2.5.5. S Eğrisi Hipotezi.....	18
2.5.6. Döviz Kuru Belirsizliği.....	19
2.5.7. Absorbe (Massetme) Yaklaşımı.....	19

BÖLÜM III

EKONOMETRİK UYGULAMA

3.1. Literatür Taraması	20
3.2. Veri Seti.....	26
3.3. Ekonometrik Yöntem	31
3.3.1. Birim Kök ve Durağanlık Testleri.....	31
3.3.1.1. Augmented Dickey–Fuller (ADF) Testi	31
3.3.1.2. Phillips Perron Testi	32
3.3.1.3. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testi.....	33
3.3.2. Vektör Otoregresif Yöntem (VAR)	34
3.3.3. Johansen Eşbütünleşme Testi	34
3.3.4. Granger Nedensellik Analizi	35
3.4. Bulgular.....	35
3.5. Birim Kök Test Sonuçları	35

3.5.1. İhracat Fonksiyonu İçin Yapılan Analizler.....	38
3.5.1.1. VAR Modeli.....	38
3.5.1.2. JohansenEşbütünleşme Analizi	38
3.5.1.3. FMOLS ve DOLS Sonuçları	39
3.5.1.4. Granger Nedensellik.....	40
3.5.2. İthalat Fonksiyonu İçin Yapılan Analizler	41
3.5.2.1. VAR Modeli.....	41
3.5.2.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi	42
3.5.2.3. FMOLS ve DOLS Sonuçları	43
3.5.2.4. Granger Nedensellik.....	44

BÖLÜM IV

SONUÇ VE TARTIŞMA

KAYNAKÇA.....	51
EKLER.....	57

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	: Augmented Dickey Fuller (Genişletilmiş Dickey Fuller)
DOLS	: Dinamik En Küçük Kareler
FMOLS	: Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler
IMF	: International Monetary Fund
KPSS	: Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin
PP	: Phillips Perron
SGP	: Satınalma Gücü Paritesi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	: Vector Auto Regression (Vektör Otoregresif)

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Literatür Taraması.....	23
Tablo 2: Değişkenlerin Açıklanması.....	27
Tablo 3: Betimsel İstatistikler	30
Tablo 4: Birim Kök Test Sonuçları (Sabit)	35
Tablo 5: Birim Kök Test Sonuçları (Sabit ve Trend).....	37
Tablo 6: Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları.....	39
Tablo 7: FMOLS ve DOLS Sonuçları.....	40
Tablo 8: Granger Nedensellik Sonuçları	41
Tablo 9: Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları.....	43
Tablo 10: FMOLS ve DOLS Sonuçları.....	44
Tablo 11: Granger Nedensellik Sonuçları	45

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Reel Efektif Döviz Kuru Değişkeninin Grafiği.....	28
Şekil 2: İhracat Değişkeninin Grafiği	29
Şekil 3: İthalat Değişkeninin Grafiği	29

BÖLÜM I

GİRİŞ

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, ülkelerarası ticaret büyük oranda artmış ve bu durum, dış ticaretin önemini ortaya koymuştur. Dış ticaretin gerçekleşmesi için döviz ihtiyacı duyulması da döviz kuru ve dış ticaret arasındaki etkileşimin incelenmesini güdülemiştir. Dışa açık makro ekonomilerin önemli ve başat konularından birisi olan ticaret dengesinin döviz kurundaki değişime göstermiş olduğu tepki son dönemlerde iktisat yazınında en çok ilgi duyulan konular arasında yer almaktadır.

Döviz kurundaki değişimler fiyatlar genel seviyesini etkileyerek ithalat ve ihracatın daha pahalı veya daha ucuz hale gelmesiyle dış ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra döviz kuru değişiklikleri yurt içi ekonomilerde belirsizlik ve riskleri artırarak dış ticaret dengesinde olumsuz etkiler yaratabilmektedirler.

Döviz kurundaki değişimler tüketici tercihlerini de etkilemektedir. Döviz kurunda meydana gelen değişiklikler tüketicilerin mal ve hizmet tercihlerini yurt içi ürünlerden ithal ürünlere veya ithal ürünlerden yurt içi ürünlere doğru yönlendirebilmektedir. Döviz kurundaki düşüşler yabancı malları daha ucuz hale getireceği için ithalatın artmasına, kurdaki artışlar ise yabancı malları daha pahalı hale getireceği için ithalatın azalmasına sebep olmaktadır. Bu değişimler, dış ticaret dengesinde olumlu ya da olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

Türkiye’de, 24 Ocak 1980 kararlarından sonra¹, ihracata dayalı büyüme stratejisinin benimsenmesiyle birlikte, döviz kuru ve dış ticaret değişkenlerinin önemi artmış ve bu durum araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiştir. Türkiye ekonomisi uzun yıllardır dış ticaret açığı vermektedir. 1990’lı yıllardan itibaren yaşanan ekonomik krizler ya doğrudan dış ticaret ve döviz krizleri olarak meydana gelmiş veya dış ticaret açıkları ve döviz kuru krizlerde önemli belirleyiciler arasında olmuştur.

¹¹ Türkiye ekonomisinde yaşanan istikrarsızlığı gidermek için alınan ve yapısal dönüşümü içeren bir dizi önlem (Köse, 2008).

İktisat alanında, döviz kurunun dış ticaret üzerindeki etkisine yönelik farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu çalışmada ise söz konusu görüşlerden olan Marshall Lerner Koşulu, J Eğrisi Hipotezi, S Eğrisi Hipotezi, Yansıma Yaklaşımı, Döviz Kuru Belirsizliği, Absorbe Yaklaşımına yer verilecektir.

Türkiye ekonomisinde döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla yapılan bu çalışmada, serilerin ithalat ve ihracat değişkenleri için iki ayrı model oluşturulmuştur. Böylece diğer çalışmalardan farklı olarak serilerdeki değişimler ayrı ayrı incelenmiştir.

Türkiye ekonomisi için döviz kuru ve dış ticaret ilişkisini analiz etmek amacıyla ihracat, reel efektif döviz kuru, yurt dışı gelir ile ithalat, reel efektif döviz kuru ve yurt içi gelirden oluşan iki ayrı model kullanılmıştır. 2002 Ocak ve 2022 Ekim ayına kadar olan dönemi kapsayan aylık veriler yardımıyla durağanlık analizleri yapılmış, sonrasında Vektör Otoregresif (VAR) Modeli, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Analizi kullanılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Girişin yer aldığı birinci bölümün ardından ikinci bölümde kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. Bu çerçevede döviz ve döviz kuru kavramları açıklanmış nominal ve reel döviz kurları üzerinde durulmuş, dış ticaret kavramı ve döviz kuru sistemlerine yer verilmiştir. Literatür taramasının yer aldığı üçüncü bölümün ardından çalışmadan elde edilen sonuçlar dördüncü bölümde yer almaktadır.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Döviz Kuru: Tanım ve Kavram

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin yaygınlaşmasına bağlı olarak ülkelerin döviz kurlarına olan ilgisi ve bağımlılığının arttığı gözlemlenmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen değişimler bu ülkelerde üretilen ürünlerin yanı sıra satın alınan ürünlerin de fiyatlarında değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu yüzden, döviz kurları ülkelerin rekabet gücünü etkileyen en önemli değişken olarak kabul görmektedir.

Yabancı ülke paralarının yanı sıra para yerine geçen ve ödeme yapmak için kullanılan araçlara döviz, yabancı ülke para biriminin yerli para cinsinden fiyatına döviz kuru, döviz satın alımı ve satımı yapılan piyasalara ise döviz piyasası adı verilmektedir. Döviz piyasasında alıcı ile satıcı karşı karşıya gelme zorunluluğu yoktur. İşlemler ticari bankalar, döviz büroları gibi aracı kuruluşlar vasıtasıyla da yapılabilmektedir (Ünlüönen ve Tayfun, 2016, s.220).

Döviz kurunun düşmesi ulusal paranın değer kazanması anlamına gelmekteyken, döviz kurunun yükselmesi ise ulusal paranın değer kaybetmesini ifade etmektedir. Döviz kuru yükseldiğinde ülke içinde üretilen ürünler yabancılar için daha ucuz hale geleceği için ihracatın artmasına sebep olmaktadır. Benzer şekilde, döviz kurunda meydana gelen düşüşler ise ülke içinde üretilen ürünleri pahalı hale getireceği için ihracatın azalmasının yanı sıra ülke içindeki tüketiciler açısından da yabancı ürünlerin fiyatını azaltmakta ve ithalatın artmasına yol açmaktadır.

2.1.1. Nominal Döviz Kuru

Yabancı paranın ulusal para birimi karşısındaki değerine nominal kur adı verilmektedir. Burada yerli paranın yabancı para birimi cinsinden ifadesinde olduğu gibi yabancı paranın da yerli para cinsinden ifade edilmesi söz konusudur.

Günlük hayatta döviz piyasasında gözlemllediğimiz döviz kuru, nominal kur iken; ülkedeki ve ticaret yapılan ülkelerdeki enflasyondan arındırılmış olan döviz kuru ise reel döviz kuru olarak adlandırılmaktadır (Ertek, 2013, s.520).

2.1.2. Reel Döviz Kuru

Nominal kurların enflasyon oranları göz önünde bulundurularak düzenlenmesine reel kur adı verilmektedir. Nominal kurlar sadece gösterge niteliğinde iken; reel kurlar nominal kurların enflasyon oranlarına göre düzenlenmiş halini teşkil etmektedir. Reel döviz kuru ülkeler için önemli ve belirleyicidir.

Reel döviz kurları, yurt dışında üretilen mal ve hizmetlerin yurt içinde üretilen mal ve hizmetler cinsinden nispi fiyatını yansıtmakta ve ülkelerin küresel rekabet seviyelerini temsil eden önemli bir ekonomik gösterge olarak kabul edilmektedir (İnandım, 2005, s.29).

2.1.3. Çapraz Kur

Çapraz kur iki yabancı para biriminin birbiri cinsinden ifade edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bireylerin elinde bulunan Euro ile Dolar almak istemesi durumunda çapraz kur söz konusu olmaktadır.

Dünya ticaretine bakıldığı zaman, genel olarak hem bankalar hem de banka dışı diğer mali kuruluşların işlemlerini Amerikan Doları ile yaptığı görülmektedir. Amerikan Doları'nın dünya ticaretindeki bu belirgin rolü doların döviz piyasalarında “değer standardı” olduğuna işaret etmektedir.

2.1.4. Efektif Kur

Ulusal paranın, ülkenin yakın ticari ilişkide bulunduğu ülkelere göre oluşturulacak yabancı paralar sepeti karşısındaki değeri efektif kur olarak adlandırılmaktadır. Ulusal paranın değerindeki değişimleri hesaplayabilmek için enflasyonun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu sebeple, nominal efektif döviz kurlarının enflasyondan arındırılmasıyla reel efektif döviz kurları elde edilmektedir. Reel efektif döviz kuru, ulusal para biriminin dış satın alma gücünde meydana gelen değişimleri daha gerçekçi olarak görebilmemize imkan sağlamaktadır.

2.2. Döviz Kuru Sistemleri

Döviz kuru sistemleriyle ilgili olarak farklı kaynaklarda çeşitli sınıflandırmalar mevcut olmakla birlikte, genel olarak sabit kur sistemi, esnek kur sistemi ve karma sistemler olarak üçe ayrıldığı söylenebilir. Bu çalışmada, sabit ve esnek kur sistemler açıklandıktan sonra karma sistemler başlığı altında yönetimli dalgalanma, para kurulu, sürünen pariteler, parasal birlikler ve geniş marjlı paritelere yer verilecektir.

2.2.1. Sabit Kur Sistemi

Sabit kur sisteminde, döviz kurları Merkez Bankası tarafından belirlenmektedir. Merkez Bankası'nca tespit edilen döviz kurlarının istikrarlı olması gerekmektedir. Bu amaçla, kurlarda istikrarsızlık olduğu durumlarda Merkez Bankası döviz piyasasına döviz satmanın yanı sıra döviz alarak da müdahale etmektedir.

Sabit kur sisteminin uygulanmasında amaç kurların uzun dönemde istikrarlı olmasını sağlamaktır. Kurların gerçekçi değerinden uzaklaştığı durumlarda para otoritesi tarafından kurlara müdahale edilebilmektedir. Ancak burada önemli olan nokta Merkez Bankası'nın piyasaya müdahale edebilmesi için elinde yeterince döviz stoku bulundurmasının gerekliliğidir (Copeland, 1989, s.15-18).

Sabit kur sistemini savunanlara göre, döviz kuru piyasaya bırakılmayacak kadar önemli bir değişkendir. Sabit kur sistemi geleceği öngörmekteki belirsizlikleri ortadan kaldırmasının yanı sıra, yatırımcılar ve dövizle işlem yapanlar için istikrarsızları azaltması bakımından avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca bu sistemin devamlılığının sağlanabilmesi için büyük miktarda rezerve ihtiyaç duyulması ve diğer makroekonomik hedeflerle çelişebilmesi sistemin dezavantajları olarak karşımıza çıkmaktadır (Obsfeld ve Rogoff, 1995, s.76).

2.1.1.1. Resmi Dolarizasyon Sistemi

Resmi Dolarizasyon Sistemi'nin tam dolarizasyon ve kısmi dolarizasyon olarak iki ayrı uygulaması bulunmaktadır. Ülkelerin kendi paralarını tamamen terk ederek yabancı bir para birimini resmi olarak kullanmalarına tam dolarizasyon adı verilmektedir. Tam dolarizasyon sistemini uygulayan ülkelerde bulunan yerleşikler hesap birimi ve değişim aracı olarak kendi

ulusal paraları yerine başka ülkelerin para birimini kullanmaktadırlar. Ayrıca bu ülkeler kabul edilen yabancı para birimini değer biriktirme amacıyla da kullanmaya başlarlar.

Kısmı dolarizasyon ise milli paranın ekonomide meydana gelen enflasyon ve belirsizlik nedeniyle değer kaybına uğramasından kaynaklanan kayıplardan korunmak için uygulanmaktadır. Böyle bir ekonomik ortamda milli para cinsinden menkul kıymetler ekonomik birimler tarafından tercih edilmeyecek, yerlerine yabancı paralar cinsinden menkul kıymetler tercih edilmeye başlanacaktır. Bu durum kısmı dolarizasyonun ortaya çıktığını göstermektedir. Uygulamalara bakıldığında genellikle dolarizasyonun başlangıcı aşamasında bu eğilimin ortaya çıktığını ve ekonomik birimlerin değer biriktirme amacını gerçekleştirmek için yabancı varlıkları kullandıkları görülmektedir.

2.2.2. Esnek Kur Sistemi

Esnek kur sisteminde döviz kurlarının belirlenmesi piyasadaki arz ve talep koşulları tarafından sağlanmaktadır. Döviz arz ve talebindeki değişmelere göre kurlarda artış ya da azalışlar yaşanmaktadır (Berber ve Bocutoğlu, 2019, s.250).

Esnek kur sisteminde Merkez Bankası ya da herhangi bir resmi kurum tarafından piyasaya müdahale edilmemektedir. Döviz kuru sistemlerinin uygulamalarına bakıldığında döviz kurlarının tamamen piyasaya bırakıldığı bir uygulama olmadığı görülmektedir. Esnek kur sistemine en yakın örnekler Euro ve Amerikan Doları olarak kabul edilmektedir.

Döviz kurlarının oluşumuna bakıldığında esnek kur sistemini uygulayan ülkelerde Merkez Bankaları hükümetlerin makroekonomik hedeflerini göz önünde bulundurarak döviz piyasalarına müdahale etmektedirler. Öte yandan, esnek kur sistemini sabit döviz kurundan farklılaştıran temel özellikler arasında ticaret limitleri veya hükümet kontrolleri tarafından sınırlandırılmaz olması yer almaktadır (Arat, 2003, s.6).

2.2.3. Karma Kur Sistemi

Döviz kuru sistemlerine bakıldığında, bir tarafta sabit kur sistemi diğer tarafta esnek kur sistemi olmak üzere, bunların arasında yer alan birçok kur rejimi bulunmaktadır. Çalışmada, karma sistemler adı altında toplayacağımız bu kur rejimlerinden; yönetimli dalgalanma sistemi,

para kurulu sistemi, sürünen pariteler sistemi, parasal birlikler sistemi ve geniş marjlı pariteler sistemiyle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.2.3.1. Yönetimli Dalgalanma Sistemi

Yönetimli dalgalanma sisteminde döviz kurları esnek kur sistemine benzer şekilde arz ve talep koşullarına göre belirlenmekte, bununla birlikte kurlar üzerinde Merkez Bankası'nın gözetimi ve müdahalesi söz konusu olmaktadır. Bu sistemde herhangi bir kur hedefi olmamakla birlikte, Merkez Bankası kısa dönemli dalgalanmaları önlemek amacıyla kurlara müdahale etmektedir.

Esnek kur sisteminde olduğu gibi yönetimli dalgalanma sisteminde de Merkez Bankası'nın piyasaya müdahale edebilmesi için belirli düzeyde rezerve ihtiyacı olmaktadır. Bu sistemde kurlarla ilgili önceden ilan edilmiş bir kur hedefi olmadığından yüksek miktarda rezerv bulunmasına gerek yoktur.

Yönetimli dalgalanma sisteminde, sabit kur rejimine kıyasla kurlarda ayarlama yapılabilmesinin yanı sıra, esnek kur sistemine kıyasla da aşırı oynaklık durumunda kurlara müdahale edilebilmektedir. Yönetimli dalgalanma sisteminin sağladığı bu avantajlar ülkeler tarafından daha çok tercih edilmesine yol açmaktadır (Özbek,1998,s.24).

International Monetary Fund (IMF) istatistiklerine bakıldığında, ülkelerin birçoğu esnek kur rejimi uyguladığını (bağımsız olarak ilan eden) ifade etmesine rağmen, aslında döviz piyasasına çoğu zaman büyük miktarlarda ve düzenli olarak müdahale etmektedirler (Bofinger ve Wollmershasser, 2003, s.25).

2.2.3.2. Para Kurulu Sistemi

Döviz kurları, gelişmekte olan ekonomilerde genellikle ekonomik sorunların merkezinde yer almaktadır. Esnek döviz kurlarının uygulanabilirliği tartışılmakta ve döviz kuru oynaklığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki sürekli olarak gündeme gelmektedir (Edwards ve Savastano, 1999, s.1).

Çeşitli yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulan ve bir ülke para biriminin tercih edilen yabancı bir para birimi ile sabit kurdan değişimini sağlayan para kurulu sisteminde Merkez Bankası, yerel para birimini sadece yabancı para girişi karşılığında basmaktadır. Söz konusu sistemde Merkez Bankası'nın parasal düzenlemeler yapma ve son kredi merci olma gibi geleneksel fonksiyonlarına son verilmektedir. Para kurulu sisteminin döviz kurunu istikrarlı hale getirmesinin yanı sıra uygulanacak para ve maliye politikalarına yönelik itimadı artırması gibi avantajları bulunmakta ve uygulanmasının oldukça kolay olduğu görülmektedir. Bu avantajları bulunmasına rağmen, Merkez Bankası'nın geleneksel fonksiyonlarını yitirmesi, nominal kurların esnekliğini kaybetmesi ve mali politikalara sınırlamalar gelmesi gibi dezavantajları bulunmaktadır.

Para kurulu sisteminin uygulanmasında önemli miktarda döviz kaynağı, istikrarlı bir finansal yapı ve güçlü bir kamu finansmanına ihtiyaç duyulmaktadır (Özdemir ve Şahinbeyoğlu, 2000, s.5-6).

Para kurulu sistemi genellikle Merkez Bankası deneyimi bulunmayan ve Merkez Bankacılığı fazla gelişmemiş olan ülkeler tarafından tercih edilmektedir. Benzer şekilde belirli ticaret bölgelerine dahil olmayı amaçlayan ve döviz darboğazı yaşayan ülkeler için de uygulanabilir olmaktadır. Arjantin (1992), Estonya (1993) ve Litvanya'yı (1994) para kurulu sistemini uygulayan ülkelere örnek olarak gösterilebilir (Gök, 2006, s.141).

2.2.3.3. Sürünen Pariteler Sistemi

Karma sistemler başlığı altında yer alan sürünen pariteler sistemi, döviz kurlarının otomatik olarak küçük ölçülerde ve sık sık değiştirilmesine dayanmaktadır. Söz konusu bu sistemde, denge döviz kuruna ulaşıncaya kadar, kurlardaki değişim devam etmekte ve değişiklik oranı genellikle fiyat endeksleri gibi objektif ölçütlere bağlı olmaktadır.

Sürünen pariteler sisteminde ülke parasının değerinin sabitlenmesiyle döviz kurları dar bir alan içerisinde dalgalanmakta ve periyodik bir biçimde fiyat endeksleri gibi göstergelere bakılarak ayarlamalar yapılmaktadır. Uygulamalara bakıldığında, birçok Latin Amerika ülkesinde (Şili, Kolombiya ve Brezilya gibi) sürünen pariteler sistemi kullanıldığı, böylece dış dengesizliklerin giderilmesi ve enflasyon oranlarının düşürülmesinin amaçlandığı görülmektedir (Edwards ve Savastano, 1999, s.7).

2.2.3.4. Parasal Birlikler Sistemi

İki veya daha fazla ülkenin aynı para birimini kullanmasını ifade eden parasal birlikler sisteminde, birliğe dahil olan ülkeler arasında döviz kurlarında birlik oluşmasının yanı sıra tam sermaye hareketliliğine imkan tanınmakta ve sistemin korunmasında tam bir güvence sağlanmaktadır. Parasal birlikler sisteminde, yukarıdaki tanıma benzer olarak üretim faktörlerinin, malların ve hizmetlerin sınırsız dolaşımı söz konusudur. Parasal birlikler sistemine en önemli örnek olarak Avrupa Birliği'nin kendi içinde uyguladığı Euro alanı verilebilir (Ordu, 2013, s.28).

2.2.3.5. Geniş Marjlı Pariteler Sistemi

Geniş marjlı pariteler sisteminin, esnek kur sistemi ile sabit kur sisteminin bir araya gelmesiyle oluştuğu ifade edilmektedir. Bu sistemde, para otoritesi belirlenen kura ulaşılmasını sağlamak amacıyla bir yandan sabit kur belirlemesi yapmakta; bir yandan da geniş bir aralıkta kurun dalgalanmasına olanak sağlamaktadır.

Döviz kurlarının alt ve üst sınırlar çevresinde uzun süre hareket etmesi Merkez Bankası tarafından belirlenen döviz kurlarının revize edilmesine yönelik bir beklenti oluştuğu anlamına gelmektedir. Geniş marjlı pariteler sistemi kısa vadede piyasa tarafından uzun vadede ise Merkez Bankası tarafından kur ayarlamalarının yapılmasına imkan sağlamaktadır (Bayram, 2020, s.6).

2.3. Döviz Kuru Belirleme Modelleri

Bretton Woods sisteminin² sona ermesinin ardından dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Böylece döviz kurları ile ihracat, ithalat, faiz oranları, fiyatlar genel düzeyi ve yurt içi hasıla gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiler önem kazanmaya başlamıştır.

Günümüzde, ticaret akımlarının uluslararası sermaye akımlarından çok daha az miktarda gerçekleştiği ortamda, kur değişimlerini açıklamak için birçok teori ortaya atılmıştır.

² 1944 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrasında bozulan ülke ekonomilerini yeniden canlandırmak ve dünya parasal sistemi oluşturmak için kurulmuştur.

Bu çalışmada, söz konusu teorilerden satınalma gücü paritesi, portföy teorisi ve parasalcı yaklaşım üzerinde durulacaktır (Seyidoğlu, 2015, s.453-454).

2.3.1. Satınalma Gücü Paritesi

Gustav Castell tarafından ortaya atılan Satınalma Gücü Paritesi (SGP), döviz kurlarında meydana gelen değişimleri açıklarken, ülkelerin nispi fiyat seviyelerinde meydana gelen değişimleri ön plana çıkartmaktadır (Cassel, 1918, s.413-415).

SGP Teorisi tek fiyat kanunun döviz piyasalarına uygulanması sonucunda oluşmaktadır. Tek fiyat kanunu ise arbitraj olgusuna dayanmaktadır. Yani bir malın ucuz olan yerden alınıp pahalı olan yerde satılarak herhangi bir risk almadan mevcut fiyat farklılaşmasından yararlanılmaktadır. Söz konusu malların ucuz olan yerden alınıp pahalı olan yerde satılması fiyat farklılıkları ortadan kalkıncaya kadar devam etmektedir.

Döviz kurları ile fiyatlar arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan SGP Teorisi, Mutlak SGP Teorisi ve Nispi SGP Teorisi olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.3.1.1. Mutlak Satınalma Gücü Paritesi

Bir ülkedeki belirli bir mal sepetinin fiyatının döviz kurlarıyla ifade edildiğinde dünyanın her yerinde aynı olmasını savunan Mutlak SGP Teorisi, aslında tek fiyat kanunun ortak bir mal sepeti içinde geçerli olduğunu ifade etmektedir. Mutlak SGP Teorisi'ne göre döviz kurunu aşağıdaki denklemler ile gösterebiliriz.

$$P_i = S \times P_d \quad (1)$$

$$S = \frac{P_i}{P_d} \quad (2)$$

Denklem 1'de S döviz kurunu, P_i iç fiyat endeksini ve P_d ise dış fiyat endeksini ifade etmektedir. Malların tümünün fiyatını göstermek için fiyat endeksleri kullanılmıştır. Denklem 2'de döviz kurunun iç fiyat endeksi ile dış fiyat endeksi oranına bağlı olduğu görülmektedir (Seyidoğlu, 2015, s.456-457).

Mutlak SGP Teorisi'nin uygulamalarına bakıldığında ülkelerin fiyat endekslerinin benzer mallardan oluşmasının zor olacağı ile ilgili eleştiriler bulunmaktadır. Tek Fiyat Kanunu tek mal için geçerli olsa da ülkelerdeki malların tamamı için geçersiz olabilmektedir. Yine farklı ülkelerin ürettiği benzer mallar arasında kalite farklılıklarının olduğu bilinmektedir. Sermaye akımlarının göz ardı edilerek sadece mal ve hizmet ticaretine bağlı olarak döviz kurlarının oluşumunun açıklanmaya çalışılması yine SGP Teorisi'ne yönelik eleştiriler arasında yer almaktadır.

2.3.1.2. Nispi Satınalma Gücü Paritesi

Nispi SGP Teorisi'nde döviz kurunun belirlenmesinde yurt içi ve yabancı enflasyon oranları arasındaki farklılık ön plana çıkmaktadır. Yurt içindeki enflasyon oranı ne kadar yüksek ise döviz kurunun da o kadar yüksek olması gerekmektedir. Nispi SGP Teorisi'ni şu şekilde gösterebiliriz.

$$\frac{S_1 - S_0}{S_0} = f_T - f_A \quad (3)$$

Model 3'te S_0 baz alınan yıldaki döviz kurunu, S_1 sonraki dönemin döviz kurunu, f_A yurt dışı enflasyon oranını, f_T yurt içi enflasyon oranını ve $S_1 - S_0 / S_0$ kurdaki yüzde değişmeyi ifade etmektedir.

Nispi SGP Teorisi'ni ifade eden Model 3'ten hareket ederek iki ülke arasındaki enflasyon oranları farkının döviz kurunu belirlediğini söyleyebiliriz. Nispi SGP Teorisi formülüne göre yurt içi enflasyon oranı yurt dışı enflasyon oranından yüksek olduğunda döviz kurunun da aynı ölçüde yükselmesi öngörülmektedir. Yurt dışı enflasyon oranının daha düşük olduğu durumda ise döviz kurunun düşmesi beklenmektedir.

Mutlak SGP Teorisi'nin geçerliliğini engelleyen faktörlerin Nispi SGP Teorisi için de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bu faktörler Mutlak SGP Teorisi'nin geçerliliğini ortadan kaldırırken Nispi SGP Teorisi'nden sapmalara neden olmaktadır. Sabit kur sisteminin uygulandığı dönemlerde SGP Teorisi'nin önemli ölçüde geçerli olduğu kabul edilmekteyken esnek döviz kuru sistemine geçilmesinden sonra ise SGP Teorisi'nin geçerliliği tartışılır hale gelmiş ve artık döviz kurunun belirlenmesinde SGP Teorisi güvenilirliğini yitirmiştir. SGP

Teorisi'nin geçerliliği konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında bazı yazarlar (Doğanlar 1999, Telatar ve Kazdağlı 1998, Taylor 1998) SGP Teorisi'nin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır (Flood and Taylor, 1996, s.263-264).

SGP Teorisi'ne yönelik eleştiriler arasında genel olarak tek fiyat yasasının sağlanamaması (gümrük vergileri, kotalar, ulaşım maliyetleri), dış ticarete getirilen kısıtlamalar, sermaye hareketleri ve ulaşım maliyetleri gibi nedenlere bağlı olarak SGP Teorisi'nden sapmaların meydana geldiği ileri sürülmektedir (Doğanlar ve Özmen, 2000, s.121).

2.3.2. Parasalcı Yaklaşım

Parasalcı yaklaşım döviz kurlarındaki değişimlerin para arzı ve para talebindeki değişimlere bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Örneğin, piyasadaki para talebi sabitken para arzında artış yaşanırsa, yabancı mal ve hizmet ithalatı artacak, sermaye ihracı dolayısıyla döviz talebinde artış meydana gelecek ve bu durum, cari döviz kurunun yükselmesine yol açacaktır. Benzer şekilde, para talebinde değişiklik yokken, para arzında azalma meydana gelmesi hem mal ve hizmet alımını hem de menkul değer yatırımlarını azaltacağı için döviz talebinde azalma meydana gelecek ve bu durum döviz kurunun düşmesine yol açacaktır.

Parasalcı yaklaşımda yerli ve yabancı malların birbiri yerine tam olarak ikame edilebilir durumda olması, teorisinin temel varsayımını oluşturmaktadır. Ayrıca geleceğe yönelik olan beklentilerinde döviz kurlarının belirlenmesinde göz önünde bulundurulduğunu söyleyebiliriz (Seyidoğlu, 2015, s.464-465).

2.3.3. Portfolyo Teorisi

Portfolyo Teorisi'ne göre yatırımcılar yerli menkuller, yabancı menkuller ve ulusal paradan oluşan portföy oluşturmaktadırlar. Söz konusu teoriye göre, yerli ve yabancı menkuller arasında tam ikame edilebilirlik söz konusu olmamakla birlikte, yatırımcılar risk ve getiri oranları ile faiz oranlarındaki değişikliklere göre portföylerinde düzenlemeler yapmaktadırlar. Burada, ulusal para talebi ile yabancı para talebini etkileyen değişkenler döviz kurunu da etkilemektedir.

Portfolyo Teorisi'ne göre yerli menkullerin getirisini artırıcı ve riskini azaltıcı gelişmeler de döviz kurunu yükseltici etkiler meydana getirecektir. Kurlardaki kısa dönemli değişimler gerçekleşen olaylara ve gelecekteki beklentilere bağlı olarak yapılan portfolyo düzenlemeleri ile açıklanmaktadır.

2.4. Dış Ticaret

Dünya ekonomisinde entegrasyonun artmasıyla birlikte ülkeler dış ticaret açığı ve cari açık gibi problemlerle karşılaşmış ve bu sorunları gidermek için dış ticaret üzerinde bir takım politika önlemleri alarak ihracat ve ithalat akımlarını yönetmeyi amaçlamışlardır.

Ödemeler dengesindeki açıkların neden olduğu problemleri çözmek amacı ile ekonominin genel gidişatına yapılan müdahalelere dış ticaret politikası adı verilmektedir. Başka bir ifade ile dış ticaret politikası devletin ihracat ve ithalatı özendirmek, sınır getirmek veya işlemlerin yapılış şeklini düzene sokmak için aldığı önlemlerden oluşan sistemsal bir bütün olarak ifade edilmektedir (Ünlüöner ve Tayfun, 2016, s.223).

Çalışmanın bu bölümünde ülkelerin dış ticaret politikalarının amaçları ve bunlara bağlı olarak araçları üzerinde durulmuştur.

2.4.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticaret politikasının amaçları, ülkelerin uluslararası ticaret hacmi ve dengesini yönlendirmek için uygulamış oldukları tedbir ve yasal düzenlemeleri kapsamaktadır. İthalat ve ihracat kontrolleri, kotalar, gümrük vergileri, sübvansiyonlar ve döviz politikaları dış ticaret politikalarının başlıca araçlarını oluşturmaktadır.

Dünya üzerinde küreselleşme ile birlikte serbest dış ticaret politikaları önem kazanmış olsa da gelişmekte olan ve dış ticaret açığı veren ülkeler için ihracatı özendirici, ithalatı ise kısıtlayıcı politikalar kullanılmaktadır.

Ülkelerin izlediği dış ticaret politikasının ana hedefi değişmese de içinde bulunmuş olduğu mevcut koşullara göre bir takım farklılıklar gösterebilmektedir. Her ülkenin belli dış

ticaret politikası amaçları vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Ünlüöner ve Tayfun, 2016, s. 223):

- Ekonominin belli bir düzeye ulaşana kadar dış rekabetten korunması,
- Dış ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin ortadan kaldırılması,
- Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi,
- Ekonominin dünya ile bütünleşip piyasaya sunulması için piyasa istikrarının sağlanması,
- İthalat ve ihracattan alınan vergilerin hazineye gelir olarak girmesi,
- Ülkenin kendi içinde yeterli olabilmesine yönelik politika izlemesi veya otarşi yapısına hakim olması,
- Devletlerin halk sağlığı, ülke güvenliği, çevre sağlığı ve belirli bir grup üreticiyi korumak istemesi gibi sosyal ya da siyasal nedenlerle dış ticarete sınırlamalar ya da teşvikler getirilmesi,
- Dış piyasalarda ülkenin üretim konusunda rakibinin olmadığı mallardan daha fazla kazanç elde edilmesi, diğer bir ifadeyle monopol güçten yararlanma.

2.4.2. Dış Ticaret Politikası Araçları

Ülkelerin dış ticareti azaltıcı önlemleri genel olarak ithal mallarının fiyatının yükselmesine yol açarken; liberal dış ticaret politikaları tüketicilerin ölçek ekonomileri ve uluslararası uzmanlaşmanın sağlamış olduğu fırsatlardan yararlanmasına ve ürünleri daha düşük fiyattan sahiplenmeye sebep olmaktadır.

Gümrük tarifeleri ülkelerin dış ticarete müdahale etmek için kullandığı geleneksel araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaman içerisinde ekonomik işbirliklerinin artması ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesi neticesinde gümrük tarifelerinin etkisi azalmış ve bunun yerine çok sayıda yeni dış ticaret politikası araçları ve düzenlemeleri ortaya çıkmıştır.

Ülkeler dış ticaret politikasının amaçlarına erişebilmek için dış ticaret ilişkilerine ve bağlantılarına müdahale etmek durumundadırlar. Genellikle aşağıdaki müdahale araçları kullanılmaktadır (Ünlüöner ve Tayfun, 2016, s.223-226).

2.4.2.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri ithal ürünlerin ülke içerisine girişi esnasında uygulanacak gümrük vergilerinin oranlarını göstermektedir.

Dış rekabetin olumsuz etkilerinden yerli üretimin korunması için ithalatın vergilendirilmesi yoluna gidilebilir. Söz konusu vergilendirmede iki tür vergilendirme yönteminden biri tercih edilebilir. Ad Valorem Tarife’de, ithal edilen ürünün vergilendirilmesi maddi değeri üstünden belirlenmiş bir oran ile yapılırken; Spesifik Tarife’de ise ithal edilen ürünün vergilendirilmesi fiziki ölçütleri göz önünde bulundurularak yapılmaktadır.

2.4.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Tarife dışı araçlar hükümetlerin tek taraflı kararı ile uygulanmaktadır. Bu uygulama ile ülkenin döviz kaybına neden olan işlemler sınırlandırılmak istenmektedir. Miktar üzerinde sınırlandırmalar, tarife benzeri uygulamalar ile sınırlandırmalar, görünmeyen engeller ve gönüllü ihracat sınırlandırmaları tarife dışı araçlara örnek olarak gösterilebilir (Seyidoğlu, 2015, s.147).

2.4.2.3. İhracatın Özendirilmesi

İhracatın özendirilmesi ithalatın sınırlandırılmasına yönelik önlemlerden farklı olarak ihracatın, başka bir deyişle döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesine yönelik olarak alınan tedbirleri ifade etmektedir. İhracatın özendirilmesi özellikle az gelişmiş ülkelerin uygulamış olduğu yöntemdir. İhraç edilen malların üretiminde vergi muafiyeti, ucuz kredi sağlanması gibi maliyetleri kısıcıcı yöntemler ile bürokrasinin azaltılmasına yönelik uygulamaları bu sistemin avantajlarına örnek olarak gösterebiliriz (Seyidoğlu, 2015, s.148).

2.4.2.4. Bağlı Ticaret

Genellikle ülkeler arası anlaşmalara dayanan bağlı ticaret; döviz tasarrufu sağlamak, yerli üretimin ihraç edilmesine olanak tanımak ve büyük sanayi tesisleri kurmak için ihtiyaç duyulan yabancı sermayeyi elde etmek amacıyla uygulanmaktadır. Takas, kliring, karşı satın alma, dengeleme (ofset) ve geri satın alma gibi farklı yöntemleri mevcuttur. Dış ticarete

önceden gümrük tarifeleri kullanılmaktayken; günümüzde tarife dışı korumacılık önlemleri uygulanmaktadır. Söz konusu bu uygulamaların dış ticarette şeffaflığı azaltıp belirsizliği arttırdığı için dünya ticaret akımlarını olumsuz yönde etkiledikleri düşünülmektedir (Karagöz, 2009, s.22).

2.5. Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi

Çalışmanın önceki bölümlerinde döviz kurunun ülkeler için ne kadar önemli olduğu belirtilmiştir. Bu bölümde ise döviz kuru ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik teorilerden Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Marshall Lerner Koşulu, J Eğrisi Hipotezi, S Eğrisi Hipotezi, Yansıma Yaklaşımı ve Döviz Kuru Belirsizliği'ne yer verilmiştir.

2.5.1. Klasik Yaklaşım

Döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında nasıl bir ilişki olduğu dünya ticaret sisteminin olduğu andan günümüze kadar yoğun olarak araştırılmış ve elde edilen veriler oluşturulan parasal sistemlere öncülük etmiştir. Dünya üzerinde 1870'ler ile I. Dünya Savaşı arasındaki dönemde altın standardı sistemi uygulanmıştır. Söz konusu sistemde, ulusal paralar arasındaki değişim oranı bu ülkelerin paralarının altın kapsamına göre belirlenmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen değişiklikler ithal mal ve hizmetlerle ihraç edilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını değiştirerek dış ticaret dengesini tekrar sağlamaya olanak tanımaktadır. Bu durumda dış denkleme otomatik olarak gelir ve fiyatların ayarlanması yoluyla yeniden oluşmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkeler altın standardı uygulamasına ara vermiş ancak savaş sona erdiğinde tekrar altına dönüş başlamıştır (Seyidoğlu, 2015, s.808-809).

Klasik iktisatçılar³, ülkelerin tamamının altın standardı kullanması durumunda, dış ödemeler ile ilgili bir sorun olduğunda, altın para standardının otomatik olarak ekonomiyi dengeye ulaştıracağını ileri sürmektedirler. Klasiklere göre herhangi bir nedenle, dış ticaret açığına sahip olan bir ülkede yabancı para birimine yönelik talep bu paranın arz edilen miktarından daha fazla olacağı için milli paranın değeri de düşecektir. Altın ihracı para hacmini azaltacak ve fiyatlar genel seviyesinin düşmesine yol açacaktır. Ticarete taraf olan diğer ülkede

³ Klasik İktisatçıların en önemli temsilcileri olan Adam Smith Mutlak Üstünlük Teorisi'nde ve David Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'nde dış ticareti iki mallı ve iki ülkeli analiz ile gerçekleştirmişlerdir.

ise ülke içerisine giren altın para miktarının artmasına ve dolayısıyla fiyatlar genel seviyesinin yükselmesine neden olacaktır. Dış ödemelerinde açık veren ülkedeki mallar diğer ülkelere göre ucuzlamış olacağı için bir yandan ithalatın ödemeler dengesi üzerindeki baskısı azalacak, diğer taraftan ihracat artacak, böylece tekrardan dengeye ulaşılacaktır. Klasik görüşün dayanağı paranın miktar teorisidir (Barda ve Alkin, 1970, s.37-38).

2.5.2. Keynesyen Yaklaşım

Dış ödemeler açığı veren bir ülkede, piyasadan söz konusu açık miktarında para çekilmiş olacağı için toplam talep azalacaktır. Buna karşılık dış ticaret fazlası veren bir ülkede ise toplam talep artacaktır. Açık veren ve toplam talep hacmi düşen bir ülkede istihdam ile milli gelir azalmaktadır. Benzer şekilde, dış ticaret fazlası veren ülkede toplam talepte meydana gelen yükseliş istihdamda ve milli gelirde artışa sebep olacaktır. Milli geliri azalan bir ülkenin ithalatı azalacak; milli geliri artan ülkenin ise söz konusu bu ülkelerden yapmış olduğu ithal mallara harcaması artacaktır ve böylece dış denkleme sağlanacaktır (Barda ve Alkin, 1970, s.39-40).

2.5.3. Marshall-Lerner Koşulu

Marshall-Lerner Koşulu, devalüasyonun başarılı olma şartını açıklamakta ve arz esnekliklerinin sonsuz olduğu durumda ihraç ve ithal edilen malların talep esneklikleri toplamının bir veya birden büyük olması gerektiğini ifade etmektedir.

$$ex+em \geq 1 \quad (4)$$

Burada, talep esnekliğinin büyüklüğü 1'in ne kadar üzerine çıkarsa dış dengenin sağlanması yönünde o derece güçlü bir etkinin olacağı söylenebilmektedir. Döviz kurlarında meydana gelen değişmelerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerine bakıldığında Marshall Lerner Koşulu'na göre döviz kurlarında meydana gelecek artış yönünde bir değişim ithal malların fiyatının artmasına ve bunun sonucu olarak yurt içi talebin ülke içindeki mallara yönelmesine sebebiyet vermektedir. Aynı zamanda ihraç edilen malların fiyatının azalmasına ve söz konusu mallara yönelik olarak dış talebin artmasına yol açmaktadır (Lal ve Lowinger, 2002, s.400).

Bu gelişmeler sonucunda meydana gelen artışların dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etkiler yaratacağı beklenmektedir. Ancak devalüasyon sonrası dış ticaret dengesi üzerindeki bu olumlu gelişmenin meydana gelebilmesi için ithalat ve ihracat talep esneklikleri toplamının birden büyük olması gerekmektedir (Hacker ve Hatemi-J, 2004, s.780).

2.5.4. J Eğrisi

İlk defa 1973 yılında Magee tarafından ortaya atılan J Eğrisi etkisine göre döviz kurlarında meydana gelen bir artış dış ticaret açığını kısa dönemde artıracak daha sonra ise azaltacaktır. Devalüasyon yapıldıktan sonra ticaret bilançosundaki değişmelerin J harfi biçimine benzemesinden dolayı J Eğrisi adını almıştır.

Kurlardaki artışa bağlı olarak ticaret bilançosu öncelikle daha da bozulmakta sonradan düzelmeye başlamaktadır. Kısa dönemde esnekliklerin düşük olması J Eğrisi etkisini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kur artışlarının meydana getirdiği koşullara üretici ve tüketicilerin ayak uydurması belirli bir zaman almaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen değişmelerin ticaret bilançosunu ne kadar sürede iyileştirici etkide bulunacağı ülkeler arasında farklılık göstermektedir (Seyidoğlu, 2015, s.490-491).

2.5.5. S Eğrisi Hipotezi

S Eğrisi Hipotezi, devalüasyon öncesinde ve sonrasında döviz kurlarındaki değişimlerle kısa dönemde ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen bir yaklaşımdır. S Eğrisi Hipotezi, dış ticaret dengesi ve dış ticaret hadleri arasındaki veya reel döviz kuru arasındaki çapraz ilişkiyi gösterir. Buna göre cari kur ile beklenen dış ticaret dengesi arasında pozitif, geçmiş döneme ait döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında negatif ilişki bulunabilmektedir.

J Eğrisi Hipotezi'nden farklı biçimde devalüasyon öncesi dönemi de analizlere ekleyerek ticaret hadleri ile dış ticaret dengesi arasında bulunan ilişkinin incelenmesine dayanan S Eğrisi Hipotezi'ne göre; devalüasyonun yapıldığı dönemde önce ticaret açığı devalüasyonun ilerleyen dönemlerinde ise ticaret fazlası verilecektir. Grafiksel olarak S görüntüsü ortaya çıktığı için S Eğrisi Hipotezi olarak adlandırılmıştır (Akkay, 2012, s.175-176).

2.5.6. Döviz Kuru Belirsizliği

Sözleşme Etkisi olarak da adlandırılan döviz kuru belirsizliği, anlaşma yapılan dönemdeki döviz kuru ile ödeme yapılacağı zamandaki döviz kurlarının farklı olması sonucunda ticaret yapanlar için bir risk unsuru olarak ortaya çıkmakta ve bu durum dış ticaret miktarının azalmasına neden olmaktadır (Ay ve Özşahin, 2007, s.4).

Döviz Kuru Belirsizliği, bir risk unsuru olması sebebiyle dış ticaret hacmi üzerinde olumsuz etki meydana getirecektir. Çünkü ticarete taraf olanlar için bu belirsizlik, maliyetlerin yükselmesine sebep olacak ve ticaret hacminin azalmasına yol açacaktır (Acaravcı ve Öztürk, 2002, s.197).

2.5.7. Absorve (Massetme) Yaklaşımı

S.S. Alexander tarafından 1952 yılında devalüasyonun etkilerini açıklamak için ortaya atılan ve Absorve Yaklaşımı olarak da ifade edilen Massetme Yaklaşımı, sonradan dış dengeyi sağlamak için uygulanabilecek politikaları da açıklamakta kullanılmıştır. Massetme Yaklaşımı, dış denkleme konusunda fiyat ile ulusal gelir değişimlerinin bileşimi olarak görülmektedir. Söz konusu teoriye göre, dış açık yurt içi üretim ile toplam harcama arasındaki farka eşittir.

$$Y = C + I + G + (X-M) \quad (5)$$

$$A = C + I + G \text{ ve } B = X - M \quad (6)$$

$$Y = A + (X - M) \quad (7)$$

$$Y - A = X - M \quad (8)$$

$$B = Y - A \quad (9)$$

Massetme Yaklaşımı'na göre, ekonomide eksik istihdam mevcut ise uygulanacak devalüasyon net ihracatı artıracığından dolayı üretim artacaktır. Eğer ki üretim tam istihdamda ise uygulanan devalüasyon ile üretim artmayacağı için yabancıların yurt içi mallarına olan talebini artırarak enflasyona sebebiyet verecektir (Ertekin, 2001, s. 179-182).

BÖLÜM III

EKONOMETRİK UYGULAMA

Ekonometrik analizlerin yer aldığı çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak 2002 Ocak - 2020 Ekim dönemine ait veriler doğrultusunda ihracat ve ithalat için iki ayrı model oluşturulmuş ve zaman serisi yöntemi kullanılarak gerekli analizler yapılmıştır.

Ekonometrik analizlerin öncesinde literatür taramasına yer verilmiştir.

3.1. Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde, ekonometrik analize geçmeden önce Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik yapılan çalışmalardan seçili literatüre yer verilmiştir.

Doğanlar (2002), 1980-2001 yılları için dış ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi Güney Kore, Endonezya, Pakistan, Malezya ve Türkiye için incelemiştir. Engle-Granger eşbütünleşme yönteminin kullanıldığı çalışmada döviz kurundaki oynaklığının ihracatı azalttığı sonucu elde edilmiştir.

Saatçioğlu ve Karaca (2004), Türkiye’de ihracat ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, 1981-2001 dönemini incelemişlerdir. Yapılan analizler neticesinde kısa ve uzun dönemde döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yamak ve Korkmaz (2005), Türkiye’de reel döviz kuru değişimlerinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada, 1995-2004 dönemine ait veri seti kullanılarak Granger Nedensellik analizi yapılmış ve değişkenler arasında kısa dönemli ilişki mevcut iken uzun dönemli ilişki olmadığı sonucu elde edilmiştir.

Karagöz ve Doğan (2005), ihracat, ithalat ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Türkiye için 1995-2004 dönemi aylık verileri kullanılarak eş bütünleşme analizi yapılan çalışmada ihracat, ithalat ve döviz kuru arasında ilişki bulunamamıştır.

Gül ve Ekinci (2006), Türkiye için 1990-2006 dönemini aylık verileri kullanarak incelemişlerdir. Reel döviz kuru, ithalat ve ihracat değişkenleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Granger Nedensellik Yöntemi kullanılan çalışmaya göre reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Yine yapılan analizler sonucunda ithalat ve ihracattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi elde edilmiştir.

Barışık ve Demircioğlu (2006), Türkiye’de 1980-1999 dönemine ait veriler kullanılarak ihracat, ithalat ve döviz kuru rejimi ilişkisini incelemişlerdir. Yapılan VAR analizi sonucunda, ihracat, ithalat ve döviz kuru rejimi arasında güçlü olmayan bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kızıltan ve Ciğerlioğlu (2008), Türkiye’de ihracat, ithalat ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1982-2005 dönemine ait üçer aylık veriler kullanılarak Eşbütünleşme Testi yaptıkları çalışmalarında reel döviz kurunun dış ticaretin sağlanmasında etkin olarak kullanılamayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Altınbaş ve Çetin (2008), 1989-2005 dönemini ele aldıkları çalışmalarında Türkiye’de yurt içi gelir, yurt dışı gelir, parasal büyüklük (M3) ve reel döviz kuru değişkenlerini kullanarak ARDL Yöntemiyle dış ticaretin belirleyicilerini tahmin etmeye çalışmışlardır. Yapılan analizler neticesinde, ticaret dengesi ve belirleyicileri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu neticesine varmışlardır. Yine yapılan analizler sonucunda Türkiye’de J eğrisinin etkisinin zayıf şekilde var olabileceğini ileri sürmüşlerdir.

Aktaş (2010), Türkiye için ihracat, ithalat ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi üçer aylık veriler kullanarak 1989-2008 dönemi için incelemiştir. VAR analizinin kullanıldığı bu çalışmada; reel kurlardaki değişikliklerin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı etkisine rastlanılmamış; reel döviz kurunun dış ticaret dengesinin sağlanmasında önemli etkide bulunamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapraklı (2010), Türkiye’de reel efektif döviz kuru endeksi, para arzı ve bütçe açığının dış ticaret üzerindeki etkisini incelemiştir. 2001-2009 döneminin ele alındığı çalışmada ARDL yöntemi kullanılmış ve dış ticaret açığı ile döviz kuru arasında pozitif ancak istatistiki olarak anlamsız bir ilişki bulunmuştur.

Karaçor ve Gerçeker (2012), Türkiye için 2003-2010 dönemine ait verileri kullanarak dış ticaret ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Eşbütünleşme Analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, reel döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru nedensellik ilişkisi bulunurken; dış ticaret hacminden reel döviz kuruna kısa dönemde nedensellik ilişkisi olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Tapşın ve Karabulut (2013), Türkiye’de ithalat, ihracat ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1980-2011 yılları arasındaki dönemin incelendiği çalışmada Toda Yamamoto Nedensellik analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda hem ithalattan ihracata hem de reel döviz kuru endeksinden ithalata doğru tek yönlü nedensellik olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Kemeç ve Kösekaşyaoğlu (2015), Türkiye için 1997-2013 dönemine ait verileri kullanarak dış ticaret ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelenmişlerdir. VAR yöntemi kullanılarak yapılan analizler sonucunda Marshall-Lerner Koşulu ile J Eğrisi Hipotezi’nin geçerli olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Altın ve Süslü (2017), Türkiye için 1989-2016 dönemine ait üçer aylık veriler kullanarak ithalat, ihracat ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi kullanılmış ve değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Pabuşçu (2020), Türkiye’de dış ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi 2011-2020 dönemi için Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik analizi yardımıyla incelediği çalışmasında, döviz kurundan dış ticaret dengesine tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu neticesine ulaşmıştır.

Acaravcı ve Dağlı (2021), Türkiye’de dış ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi 2002-2020 dönemi için eşbütünleşme yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Yapılan analizler ışığında reel döviz kurundaki değişikliklerin, kısa ve uzun dönemde reel ithalatı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye dışındaki diğer ülkeler üzerine yapılan çalışmalardan Chowdhury (1993), dış ticaret ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi 1976-1990 dönemi için Almanya, Kanada, Japonya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri’ni kapsayan G7 ülkeleri için

incelemiştir. Johansen Eşbütünleşme Analizi Yöntemi'nin kullanıldığı çalışmada döviz kurunun ihracat hacmini negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer ülkeler üzerine yapılan bir diğer çalışma Chou (2000) tarafından gerçekleştirilmiştir. Chou, Çin'de dış ticaret ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi 1981-1996 dönemi için incelemiştir. Johansen Eşbütünleşme Analizi'nin kullanıldığı bu çalışmada döviz kurundaki istikrarsızlıkların ihracatı olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmüştür.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik literatürdeki mevcut çalışmalar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

Döviz Kuru İle Dış Ticaret Arasındaki İlişkiye Yönelik Literatür Taraması

Yazar	Dönem/Ülke	Yöntem	Sonuç
Chowdhury (1993)	1976-1990 G7 Ülkeleri	Eşbütünleşme	Döviz kurunun ihracat hacmini negatif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.
Chou (2000)	1981-1996 Çin	Eşbütünleşme	Döviz kurundaki istikrarsızlıkların ihracatı olumsuz yönde etkilediği ileri sürülmüştür.
Doğanlar (2002)	1980-2001 5 Ülke	Eşbütünleşme	Döviz kurundaki oynaklığının ihracatı azalttığı sonucu elde edilmiştir.
Saatçioğlu ve Karaca (2004)	1981-2001 Türkiye	Eşbütünleşme	Yapılan analizler neticesinde döviz kuru belirsizliğinin ihracat üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yamak ve Korkmaz (2005)	1995-2004 Türkiye	Granger Nedensellik	Reel döviz kurundaki değişimlerin dış ticaret dengesi üzerindeki etkilerini araştırmışlar ve değişkenler arasında kısa dönemli ilişki mevcut iken uzun dönemli ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Gül ve Ekinci (2006)	1990-2006 Türkiye	Granger Nedensellik	Reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Yine ithalat ve ihracattan reel döviz kuruna doğru tek yönlü ilişki elde edilmiştir.
Barışık ve Demircioğlu (2006)	1980-1999 Türkiye	Var Analizi	İhracat, ithalat ve döviz kuru rejimi ilişkisini incelemiştir. Analiz sonucunda ihracat, ithalat ve döviz kuru rejimi arasında güçlü olmayan ilişki olduğu sonucu elde edilmiştir.
Kızıltan ve Cığırlioğlu (2008)	1982-2005 Türkiye	Eşbütünleşme	İhracat, ithalat ve reel döviz kuru, arasındaki ilişki incelenmiş ve reel döviz kurunun dış ticaretin sağlanmasında etkin olarak kullanılamayacağı sonucu elde edilmiştir.
Altıntaş ve Çetin (2008)	1989-2005 Türkiye	Eşbütünleşme	Yapılan analizler neticesinde ticaret dengesi ve belirleyicileri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır.

Yapraklı (2010)	2001-2009 Türkiye	ARDL	Reel efektif döviz kuru endeksi, para arzı ve bütçe açığının dış ticaret üzerindeki etkisi incelenmiş ve döviz kuru ile dış ticaret açığı arasında pozitif ancak istatistiki olarak anlamsız bir ilişki bulunmuştur.
Aktaş (2010)	1989-2008 Türkiye	Var Analizi	Reel kurlardaki değişikliklerin dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı etkisine rastlanılmamıştır.
Karaçor ve Gerçekler (2012)	2003-2010 Türkiye	Eşbütünleşme	Reel döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru nedensellik ilişkisi bulunurken, dış ticaret hacminden reel döviz kuruna ise kısa dönemde nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Tapşın ve Karabulut (2013)	1980-2011 Türkiye	TodaYamamoto	İthalat, ihracat ve reel döviz kuru arasındaki ilişki araştırılmış, ithalattan ihracata ve reel döviz kuru endeksinden ithalata doğru tek yönlü nedensellik olduğu ileri sürülmüştür.
Göçer ve Elmas (2013)	1989-2012 Türkiye	Eşbütünleşme	Reel döviz kurundaki değişimlerin dış ticaret dengesi için önemli bir belirleyici olduğu ileri sürülmüştür.
Ordu (2013)	1989-2012 Türkiye	Nedensellik Analizi	Dış ticaret dengesi ile reel döviz kuru arasında iki yönlü ilişki bulunduğu ifade edilmiştir.

Değer ve Demir (2015)	1997-2014 Türkiye	Granger Nedensellik	Reel efektif döviz kurundan dış ticaret hacmine doğru nedensellik ilişkisi olduğu sonucu elde edilmiştir.
Öncel ve İnal (2016)	2000-2015 Türkiye	ARDL	Dış ticaret dengesi ile reel döviz kuru ile arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Ayrıca reel döviz kurundan dış ticaret dengesine tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Pabuşçu (2020)	2011-2020 Türkiye	Granger Nedensellik	Döviz kurundan dış ticaret dengesine tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu neticesine varılmıştır.
Acaravcı ve Dağlı (2021)	2002-2020 Türkiye	Eşbütünleşme	Analizler sonucunda, reel döviz kurundaki değişikliklerin ithalatı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında, değişkenler arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşan çalışmaların da bulunmasına rağmen; ağırlıklı olarak döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasında eşbütünleşme ve nedensellik olduğuna yönelik sonuçlara varılmıştır.

3.2. Veri Seti

Ekonomik analizlerin yer aldığı çalışmanın bu bölümünde, Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olarak 2002 Ocak - 2020 Ekim dönemine ait

veriler doğrultusunda ihracat ve ithalat için iki ayrı model oluşturulmuş ve zaman serisi yöntemi kullanılarak gerekli analizler yapılmıştır.

Önceki bölümlerde, döviz kurlarının önemiyle ilgili teorik bilgiler verilmişti. Ekonometrik uygulama bölümünde ise ülkeler için bu kadar önemli olan döviz kurunun dış ticaret dengesi ile arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmiştir.

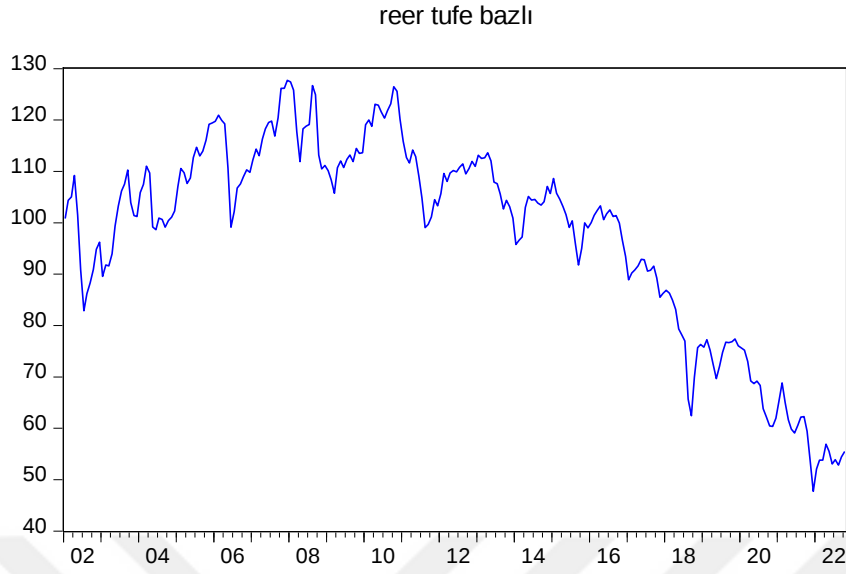
Bu çalışma, 2002 Ocak - 2022 Ekim dönemini Türkiye ekonomisi için aylık veriler kullanılarak analiz etmektedir. Toplam gözlem sayısı 250 olmakla birlikte çalışmada kullanılan veriler IMF ve TÜİK veri sisteminden elde edilmiştir. Çalışmada, literatüre uygun olarak yurt dışı geliri temsilen ABD'ye ait sanayi üretim endeksi kullanılmıştır (Altıntaş ve Çetin, 2008, s.44-45). Tablo 2 değişkenlere ait bilgileri sunmaktadır.

Tablo 2

Değişkenlerin Açıklanması

DEĞİŞKENLER	AÇIKLAMA	KAYNAK	DÖNEM
logm	İthalat (Dolar)	TÜİK	2002:01-2022:10
logx	İhracat (Dolar)	TÜİK	2002:01-2022:10
yd	Sanayi Üretim Endeksi (Türkiye)	TÜİK	2002:01-2022:10
yf	Sanayi Üretim Endeksi (ABD)	IMF	2002:01-2022:10
reer	Reel Efektif Döviz Kuru	TÜİK	2002:01-2022:10

Veri setlerine ait bilgilerin yer aldığı bu bölümde çalışmada kullanılan verilere ait grafiklere de yer verilmiştir.

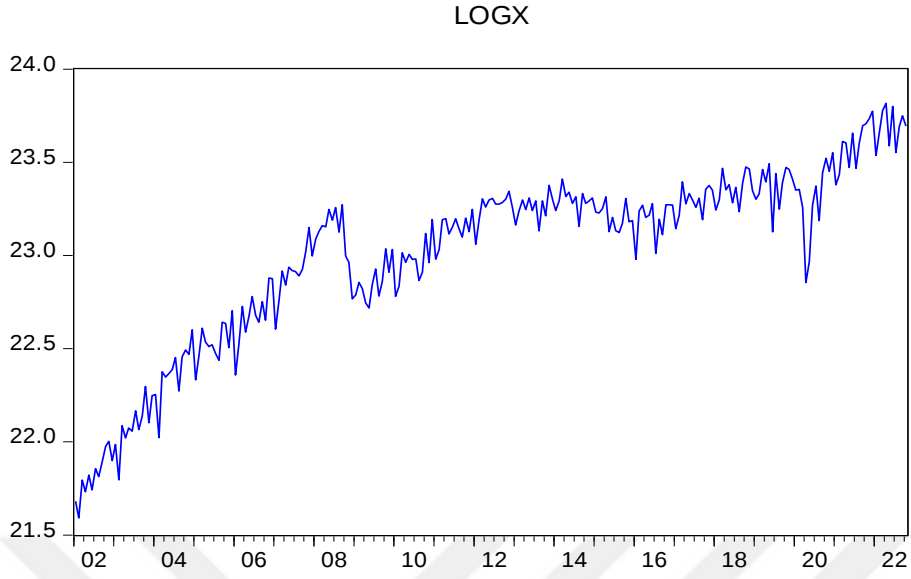

Şekil 1. Reel Efektif Döviz Kuru Değişkeninin Grafiği

Kaynak: TÜİK

Reel efektif döviz kurundaki artış Türk Lirası'nın değer kazandığını; azalış ise değer kaybettiğini göstermektedir. Şekil 1'e göre 2001 krizinin ardından 2002 yılından küresel krize kadar TL' de reel değer kazanma trendi görülmektedir. Küresel kriz sonrası dönemde ise TL'nin reel olarak değer kaybettiği ve bu değer kaybetme trendinin 2018 sonrası dönemde hızlandığı anlaşılmaktadır.

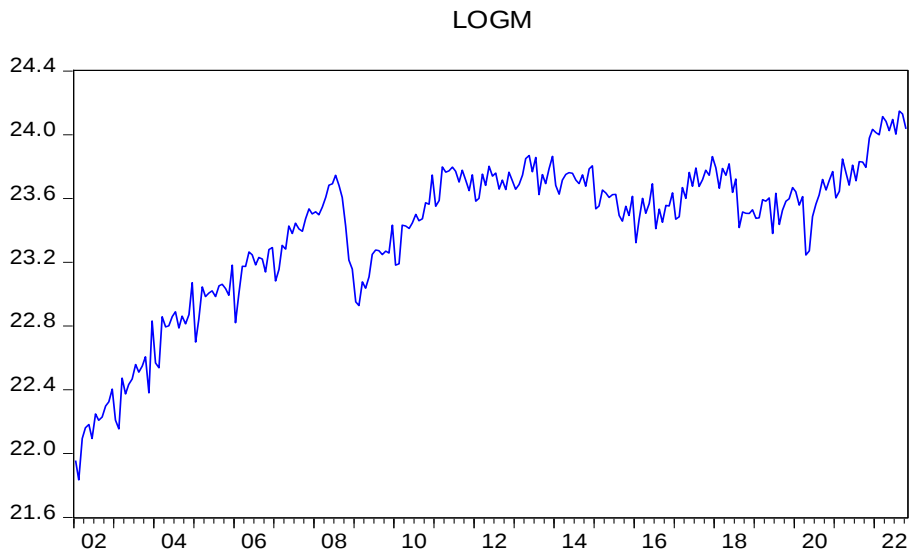
Logaritması alınmış ihracat değişkeninin zaman içerisinde değişmesi Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. İhracat Değişkeninin Grafiği

Kaynak: TÜİK

2002 yılındaki artış trendi diğer dönemlerden daha yüksektir. Küresel krizin ardından artış trendindeki azalmanın 2010-2018 döneminde yatay hale geldiği ve sonraki dönemde yeniden artış yaşandığı görülmektedir.

Şekil 3. İthalat Değişkeninin Grafiği

Kaynak: TÜİK

İthalat değişkeninin seyri ihracat değişkeni ile benzerlik göstermektedir. 2002 yılındaki artış trendinin ardından 2008 krizi sonrasında kırılma yaşandığı ve sonrasında yatay seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 3 betimsel istatistikleri göstermektedir.

Tablo 3

Betimsel İstatistikler

	İhracat	İthalat	Reel Döviz Kuru	Yurt içi Gelir	Yurt dışı Gelir
Ortalama	23.00	23.39	97.82	86.35	105.82
Medyan	23.17	23.55	103.12	83.64	107.18
Standart Sapma	0.47	0.46	19.48	28.02	5.24

Betimsel istatistiklerin yer aldığı Tablo 3'e bakıldığında, ithalat ve ihracat değişkenleri ile ilgili olarak, ortalama değer ile medyan değerinin birbirine yakın olduğu ve aralarında uyum olduğu görülmektedir. Standart sapma değerinin ihracat için 0.47 ve ithalat için 0.46 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reel döviz kurunun ortalama değeri 97.82 medyanı 103.12 standart sapması 19.48 olarak elde edilmiştir. Yurt içi gelire baktığımızda ortalama, medyan ve standart sapma değerleri sırasıyla 86.35, 83.64 ve 28.02; yurt dışı gelirde ise ortalama, medyan ve standart sapma değerleri sırasıyla 105.82, 107.18 ve 5.24 olarak elde edilmiştir.

Çalışmada analiz döneminin seçilmesinde 2002 yılının alınmasının sebebi siyasi ve iktisadi açıdan dönüm noktası olarak görülmesidir. 2001 yılında yaşanan iktisadi kriz Türkiye ekonomisinde bir kırılmaya neden olmuş ve bu kırılma neticesinde, tüm makroekonomik göstergeler üzerinde krizin etkileri görülmüştür. Krizin ardından izlenmeye başlayan iktisadi politikalar ile de yeni bir döneme girilmiştir.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla oluşturulacak modellerde ithalat, ihracat, yurt içi gelir, yurt dışı gelir ve reel efektif döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır.

3.3. Ekonometrik Yöntem

Zaman serisi analizlerinin kullanıldığı çalışmada, öncelikle serilerde durağanlık analizi için Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi, Phillips Perron(PP) Testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testi kullanılmıştır.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi ölçmek için durağanlık analizlerinin ardından Vektör Otoregresif (VAR) Modeli, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik analizi kullanılmıştır. Çalışma kapsamındaki tüm testler için E-views 10 ekonometri programı kullanılmıştır.

Döviz kuru ile dış ticaret ilişkisinin incelendiği bu çalışmada ithalat ve ihracat için iki ayrı model oluşturulmuştur.

$$\log x = \alpha + \beta_0 reer + \beta_1 yf + u_t \quad (10)$$

$$\log m = \alpha + \beta_0 reer + \beta_1 yd + u_t \quad (11)$$

3.3.1. Birim Kök ve Durağanlık Testleri

Zaman serisi analizlerinde ilk aşama serilerin durağanlığının araştırılmasıdır. Zaman serilerine bakıldığında genel anlamda durağan olmadığı görülmekte ve durağan olamayan serilerle analiz yapıldığında sahte regresyon problemiyle karşılaşmaktadır. Sahte regresyon problemi olduğunda da analiz sonuçlarımız seriler arasındaki gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır. Bu yüzden ilk olarak verilere ait birim kök ve durağanlık testlerinin yapılması ve durağan olmayan serilerin farkı alınarak durağanlığının sağlanması gerekmektedir (Karaçor ve Gerçekler, 2012, s.299).

3.3.1.1. Augmented Dickey–Fuller (ADF) Testi

Dickey Fuller tarafından genişletilerek elde edilen ADF Testi durağanlık analizlerinde en çok kabul gören testlerin başında yer almaktadır. ADF Testi'nde, bağımlı değişkenin gecikmeli değeri modele bağımsız değişken olarak dahil edilmektedir. ADF Testi sonucunda

elde edilen sonuçlar ise Mac Kinnon tablo değeri ile karşılaştırılarak test edilmektedir (Enders, 1995, s.221). Oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta=0$ seri durağan değildir.

$H_1: \beta < 0$ seri durağandır.

ADF testi için aşağıdaki modeller önerilmektedir (Tarı, 1996, s.370).

$$\Delta X_t = \beta X_{t-1} + u_t \quad (12)$$

$$\Delta X_t = \alpha + \beta X_{t-1} + u_t \quad (13)$$

$$\Delta X_t = \alpha + \beta X_{t-1} + \theta_t + u_t \quad (14)$$

$$\Delta X_t = \alpha + (\rho - 1)X_{t-1} + \Sigma \gamma \Delta X_{t-1} + u_t \quad (15)$$

ADF Testi'nde sonuçlar yorumlanırken β 'nin t istatistiği, %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerine göre bulunan Mac Kinnon kritik değerlerinden küçük ise serinin durağan olmadığına, büyük ise serinin durağan olduğuna karar verilir.

3.3.1.2. Phillips Perron Testi

Bu çalışmada durağanlığın sınanması için kullanılan diğer yöntem ise Phillips Perron Testi'dir. Phillips Perron (1988) Dickey Fuller'in hata terimleriyle ilgili olan varsayımını genişletmiş, hata terimleri arasında korelasyon olmamasını ve sabit varyansa sahip olduklarından emin olmak gerektiğini ileri sürmüştür.

Phillips Perron Testi, ADF Testi'ne alternatif olmaktan ziyade tamamlayıcı bir test olarak kabul edilmektedir. Phillips Perron Testi'nde Dickey Fuller Testi'ndeki homojenite ve bağımsızlık varsayımları kabul edilmemiş hata terimlerinin heterojen dağılımı ve zayıf bağımlılığı dikkate alınmış ve aşağıdaki modeller önerilmiştir (Enders, 1995, s.123).

$$Y_t = a_0^* + a_1^* y_{t-1} + \mu_t \quad (16)$$

$$Y_t = a_0^{\sim} + a_1^{\sim} y_{t-1} + a_2^{\sim} \left(t - \frac{T}{2} \right) + \mu_t \quad (17)$$

Phillips Perron Testi, Dickey Fuller Testi'nin t istatistiklerini geliştirmesinde hata terimlerinin varsayımları konusundaki sınırlamaları dikkate almamıştır (Enders, 1995, s.123).

Phillips Perron Testi sonucunda elde edilen sonuç Mac Kinnon tablo değeri ile karşılaştırılarak test edilmektedir. Oluşturulan hipotezler;

$H_0: \beta=0$ seri durağan değildir.

$H_1: \beta < 0$ seri durağandır.

ADF Testi'ne benzer şekilde PP Testi'nde sonuçlar yorumlanırken β 'nin t istatistiği, %1, %5 ve % 10 anlamlılık düzeylerine göre bulunan Mac Kinnon kritik değerlerinden küçük ise serinin durağan olmadığına, büyük ise serinin durağan olduğuna karar verilir.

3.3.1.3. Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testi

Zaman serilerinde durağanlığın test edilmesinde kullanılan bir başka yöntem olan KPSS Testi'dir. Bu testte boş hipotez serinin durağan olduğu şeklinde kurulmaktadır. Boş hipotezin reddedilmesi durumunda seride birim kök olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

$$y_t = X_t' \delta + u_t \quad (18)$$

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin tarafından geliştirilen KPSS Testi, artıklara ait uzun dönem varyansın nonparametrik tahmincisine dayanmaktadır. Denklemden yer alan y_t dışsal u_t içsel değişken, X_t , “sabit” veya “sabit ve trend”i ifade eden deterministik bileşenlerdir.

KPSS Testi'nde ADF ve PP testlerinden farklı olarak sıfır hipotezi birim kök yok şeklinde oluşturulmaktadır. Sıfır hipotezinin reddedilememesi neticesinde serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

$H_0: \rho < 1$

$H_1: \rho = 1$

KPSS testi'nde sonuçlar yorumlanırken analiz sonucunda LM test istatistiği KPSS (1992) kritik değerleri ile karşılaştırılarak birim kök içerip içermediği test edilmektedir (Kwiatkowski vd, 1992, s.159-178).

3.3.2. Vektör Otoregresif Yöntem (VAR)

Sims (1980) tarafından geliştirilen VAR analizinde; ekonometrik modellerin oluşturulmasında modeli kısıtlayan varsayımların göz ardı edilerek içsel dışsal değişken ayrımının yapılmaması gerektiği ve tüm içsel değişkenlerin eşit muamele görmesi savunulmaktadır.

Sims (1980), VAR modelini geliştirdikten sonra eşanlı denklem sistemi yerine VAR modelinin kullanımı yaygınlaştırmıştır.

VAR analizinde iktisat teorisinin ileri sürdüğü varsayımlar ve kısıtlamalar göz ardı edilerek değişkenler arasında ön kısıt koyulmasına imkan tanınmamakta ve modeldeki tüm değişkenlerin geçmişteki değerlerinin bir fonksiyonu olarak yazılmasını ileri sürmektedir. VAR modeli bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerin bağımsız değişken olarak kullanması nedeniyle ileriye yönelik güçlü tahminlerin yapılmasına olanak sağlamaktadır (Tarı ve Bozkurt, 2006, s.4-5).

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \beta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \delta_j X_{t-j} + \epsilon_{1t} \quad (19)$$

$$X_t = \alpha + \sum_{j=1}^m \theta_j Y_{t-j} + \sum_{j=1}^m \theta_j X_{t-j} + \epsilon_{2t} \quad (20)$$

Yukarıdaki denklemlerde ϵ_{1t} ve ϵ_{2t} hata terimlerini göstermektedir. X değişkeninin gecikmeli değerleri Y değişkenini ve benzer olarak Y değişkeninin gecikmeli değerleri X değişkenini etkilemektedir.

3.3.3. Johansen Eşbütünleşme Testi

Zaman serileri arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için en çok olabilirlik yöntemini kullanan Johansen Eşbütünleşme Testi uygulanmaktadır. Johansen yöntemine göre

modelde kullanılan tüm serilerin aynı düzeyde durağan I(1) olması eşbütünleşme için zorunludur (Batmaz ve Tunca, 2007, s.215-216).

3.3.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, modelde kullanılan değişkenlerin geçmiş değerlerini diğer değişkenlerin öngörü performansını arttırmasına bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Nedensellik, bir değişkenin gelecek değerlerinin tahmin edilmesinde, kendisine ait veya ilişkili olabilecek bir başka değişkene ait geçmiş değerlerin etkili olacağını ifade etmektedir. Granger Nedensellik analizi ile değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için şu modeller ileri sürülmüştür (Batmaz ve Tunca, 2007, s.215-216).

$$Y_t = \sum \alpha_i y_{t-i} + \sum \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (21)$$

$$X_t = \sum \alpha_i X_{t-i} + \sum \beta_i y_{t-i} + u_t \quad (22)$$

Model, sadece gecikmeli değerler üzerine kurulmuş bir yapıda olup, eğer $\beta_i = 0$ ise, x_t , y_t 'nin Granger nedeni olamayacaktır şeklinde yorumlanmaktadır

3.4. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, yapılan ekonometrik analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

3.5. Birim Kök Test Sonuçları

Zaman serisi analizlerinde ilk aşamada serilerin durağanlığı test edilmektedir. Bu çalışmada Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi, Phillips Perron Testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testleri serilerin birim köke sahip olup olmadığını test etmek amacıyla kullanılmıştır.

Durağanlık testlerinden elde edilen sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 4

Birim Kök Test Sonuçları (Sabit)

Birim Kök Testleri (Sabit)									
Değişken Adı	Seviye	ADF		Seviye	PP		Seviye	KPSS	
		Birinci Fark	Karar		Birinci Fark	Karar		Birinci Fark	Karar
Log x	-2.30	-4.64*	I(1)	-2.48	-34.68*	I(1)	1.68	0.31*	I(1)
Log m	-2.50	-3.91*	I(1)	-2.88	-25.32*	I(1)	3.39	0.19*	I(1)
reer	-0.42	-12.21*	I(1)	-0.16	-11.49*	I(1)	1.33	0.29*	I(1)
yf	-2.52	-6.28*	I(1)	-2.42	-13.78*	I(1)	1.46	0.08*	I(1)
yd	-0.59	-12.03*	I(1)	-0.03	-19.85*	I(1)	1.95	0.08*	I(1)
Kritik	%1	-3.45		%1	-3.45		%1	0.73	
Değerler	%5	-2.87		%5	-2.87		%5	0.46	
	%10	-2.57		%10	-2.57		%10	0.34	

Not: ADF, PP ve KPSS testlerine ait kritik değerler en alt satırda yer almakta olup *, ** ve *** işaretleri sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılığını ifade etmektedir.

Tablo 4'e bakıldığında %1 anlamlılık düzeyinde tüm serilerin 1. farklarının alındığında durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 5 serilerin sabit ve trendli birim kök test sonuçlarını sunmaktadır.

Tablo 5

Birim Kök Test Sonuçları (Sabit ve Trend)

Birim Kök Testleri (Sabit ve Trend)									
Değişken	ADF			PP			KPSS		
Adı	Seviye	Birinci Fark	Karar	Seviye	Birinci Fark	Karar	Seviye	Birinci Fark	Karar
Log x	-2.86	-4.78*	I(1)	-4.40*	-31.70	I(0)	0.37	0.13	I(1)
Log m	-3.03	-3.98**	I(1)	-3.51**	-25.90	I(0)	0.81	0.06	I(1)
reer	-1,89	-12.28*	I(1)	-1.81	-12.03*	I(1)	0.48	0.03	I(1)
yf	-2.62	-6.76*	I(1)	-2.48	-13.76*	I(1)	0.17	0.04	I(1)
yd	-4.11	-12.02*	I(0)	-3.82**	-20.45	I(0)	0.18	0.05	I(1)
Kritik	%1	-3.99		%1	-3.99		%1	0.21	
Değerler	%5	-3.42		%5	-3.42		%5	0.14	
	%10	-3.13		%10	-3.13		%10	0.11	

Not: ADF, PP ve KPSS testlerine ait kritik değerler en alt satırda yer almakta olup *, ** ve *** işaretleri sırasıyla katsayıların %1, %5 ve %10 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlılığını ifade etmektedir.

Birim kök test sonuçlarının yer aldığı Tablo 5'e bakıldığında serilerin 1. farklarının alındığında durağan olduğu görülmektedir.

Sabit ve sabit trendli birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde genel olarak eşbütünleşme analizinde birinci farkta durağanlık şartının sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla eşbütünleşme analizine geçilebilir. Dış ticaret ve döviz kuru arasındaki ilişkinin yer aldığı analizde yukarıda belirtildiği üzere ithalat ve ihracat için iki ayrı model oluşturulmuştur. Bu sebeple önce ihracat fonksiyonu için gerekli analizler Model 19 vasıtasıyla, ardından ithalat için gerekli analizler Model 20 yardımıyla tahmin edilmiştir.

3.5.1. İhracat Fonksiyonu İçin Yapılan Analizler

İhracat ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmek için oluşturulan denklem şu şekildedir.

$$\log x = \alpha + \beta_0 reer + \beta_1 yf + u_t \quad (23)$$

Yukarıdaki denklemle ilgili olarak VAR Analizi, Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik Analizi yapılmıştır.

3.5.1.1. VAR Modeli

VAR Modeliyle ilgili analizin ilk aşamasında uygun gecikme uzunluğunun seçilmesi gerekmektedir. VAR denkleminin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi için yapılan analiz sonucunda Schwarz (SC) bilgi kriterine göre 1 gecikme; Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterine göre 2 gecikme; Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE) ve Akaike (AIC) bilgi kriterlerine göre ise 5 gecikme kullanılması gerekmektedir.

Akaike (AC) tarafından önerilen 5 gecikme uzunluklu VAR modelinin ilgili analizlerde kullanılması uygun görülmüştür. İhracat modeline ait gecikme uzunluğuna ait sonuçlara Ekler kısmında Tablo A1’de yer verilmiştir.

VAR modeliyle ilgili uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra VAR modelinin istikrarlılığı için yapılan analizler sonucunda Ekler kısmında Şekil A1’de görüldüğü üzere ters kökler birim çember içinde yer aldığı için, Lütkepohl’e (1991) göre, VAR modeli durağan bir sürece sahiptir. Böylece 5 gecikmeli VAR modelinin, doğrulama testleri göz önünde bulundurulduğunda etkin ve tutarlı olduğu görülmektedir. İhracat modeline ait VAR modeline Tablo A2’de yer verilmiştir.

3.5.1.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Birim kök ve VAR analizi yapıldıktan sonra, Johansen Eşbütünleşme Testi incelenen periyotta Türkiye ekonomisine ait döviz kuru ile dış ticaret arasında uzun dönemli ilişkiyi test etmek için kullanılmıştır. Tablo 6, bu test sonucunu sunmaktadır.

Tablo 6

Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları

Hipotez	İz İstatistiği	Kritik Değer %5	Olasılık
None	13.82038	29.79707	0.8505
At most 1	4.627475	15.49471	0.8470
At most2	0.445143	3.841466	0.5046

Hipotez	Maksimum Özdeğer	Kritik Değer %5	Olasılık
None	9.192904	21.13162	0.8166
At most 1	4.182331	14.26460	0.8396
At most2	0.445143	3.841466	0.5046

Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçlarına bakıldığında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı görülmektedir.

Ho: $r=0$ eşbütünleşme yoktur şeklindeki sıfır hipotezi İz İstatistik değeri (13.82) ve Maksimum Özdeğer test istatistik değeri (9.19), tablo değerlerinden (İz İstatistik tablo değeri: 29.79 ve Maksimum Özdeğer tablo değeri: 21.13) küçük değerler olduğu için sıfır hipotezi kabul edilmektedir. Yani İz İstatistiğine ve Maksimum Özdeğer istatistiğine göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.1.3. FMOLS ve DOLS Sonuçları

Seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme katsayılarının tahmini Tam Düzeltilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (FMOLS) ve Dinamik En Küçük Kareler Yöntemiyle (DOLS) tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7

FMOLS ve DOLS Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değerleri
FMOLS Sonuçları				
REER	0.014470	0.001972	7.337024	0.0000
YF	0.011439	0.005502	2.079130	0.0387
DOLS Sonuçları				
REER	0.015474	0.001440	10.74398	0.0000
YF	0.015136	0.004345	3.483869	0.0006

FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre katsayıların pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Reel efektif döviz kuru değişkeninin katsayısı FMOLS testinde 0.014 ve DOLS testinde 0.015; yurt dışı gelir değişkeninin katsayısı ise FMOLS testinde 0.011 ve DOLS testinde 0.015 olarak elde edilmiştir. Her iki testten elde edilen katsayıların birbirine oldukça yakın değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.1.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına Tablo 8’de yer verilmiştir.

Tablo 8

Granger Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık Değeri
REER → X	3.520796	0.6202
YF → X	7.160586	0.2090
X → REER	6.603052	0.2519
YF → REER	3.418383	0.6358
X → YF	17.75746	0.0033
REER → YF	1.197180	0.9451

Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına göre yalnızca ihracattan yurt dışı gelire tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

3.5.2. İthalat Fonksiyonu İçin Yapılan Analizler

İthalat ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmek için oluşturulan denklemimiz şu şekildedir.

$$\log m = \alpha + \beta_0 reer + \beta_1 yd + u_t \quad (24)$$

Yukarıdaki denklemle ilgili olarak VAR, Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi'ne ait sonuçlar şu şekilde gerçekleşmiştir.

3.5.2.1. VAR Modeli

VAR modeliyle ilgili analizin ilk aşamasında uygun gecikme uzunluğunun seçilmesi gerekmektedir. VAR denkleminin optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi için yapılan analiz sonucunda Schwarz (SC) ve HannanQuinn (HQ) bilgi kriterine göre 2 gecikme;

Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE) ve Akaike (AIC) bilgi kriterlerine göre ise 3 gecikme kullanılması gerekmektedir.

Akaike (AIC) tarafından önerilen 3 gecikme uzunluklu VAR modelinin ilgili analizlerde kullanılması uygun görülmüştür. İthalat modelimize ait gecikme uzunluğuna ait sonuçlar Ekler kısmında Tablo A3'te yer almaktadır.

VAR modeliyle ilgili uygun gecikme uzunluğu belirlendikten sonra VAR modelinin istikrarlılığı için yapılan analizler sonucunda Ekler kısmında Şekil A2'de görüldüğü üzere ters kökler birim çember içinde yer aldığı için Lütkepohl'e (1991) göre, VAR modeli durağan bir sürece sahiptir. Böylece 3 gecikmeli VAR modelinin, doğrulama testleri göz önünde bulundurulduğunda etkin ve tutarlı olduğu söylenebilir. İthalat modeline ait VAR modeli Tablo A4'te yer almaktadır.

3.5.2.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

İncelenen dönemde döviz kurları ile dış ticaret hacmi arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını incelemek amacıyla Johansen Eşbütünleşme Testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9

Trace ve Max-Eigenvalue İstatistik Değerleri Sonuçları

Hipotez	İz İstatistiği	Kritik Değer %5	Olasılık
None*	30.03537*	29.79707	0.0469
At most1	8.807002	15.49471	0.3835
At most2	0.248817	3.841466	0.6179
Hipotez	Maksimum Özdeğer	Kritik Değer %5	Olasılık
None*	21.22837*	21.13162	0.0485
At most1	8.558185	14.26460	0.3248
At most2	0.248817	3.841466	0.6179

* Hipotezin 0.05 düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

İthalat fonksiyonu için Johansen Eşbütünleşme Testi sonuçlarına bakıldığında seriler arasında 1 adet eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir. $H_0: r=0$ eşbütünleşme yoktur şeklindeki sıfır hipotezi İz İstatistik değeri (30.03) ve Max. Eigen test istatistik değeri (21.22), tablo değerlerinden (İz İstatistik tablo değeri: 29.79 ve Maksimum Özdeğer tablo değeri: 21.13) büyük değerler olduğu için sıfır hipotezi reddedilmektedir.

Dolayısıyla $H_1: r \geq 1$ hipotezi kabul edilmektedir. İz test istatistiğine ve Maksimum Özdeğer istatistiğine göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.2.3. FMOLS ve DOLS Sonuçları

FMOLS VE DOLS analizlerine ait sonuçlar Tablo 10'de yer almaktadır.

Tablo 10

FMOLS ve DOLS Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık Değerleri
FMOLS Sonuçları				
REER	0.020792	0.002429	8.559232	0.0000
YD	0.023554	0.005079	4.637773	0.0000
DOLS Sonuçları				
REER	0.017207	0.001719	10.00775	0.0000
YD	0.017397	0.003708	4.691377	0.0000

FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre katsayıların pozitif ve anlamlı olduğu görülmektedir. Reel efektif döviz kuru değişkeninin katsayısı FMOLS testinde 0.020 ve DOLS testinde 0.017; yurt içi gelir değişkeninin katsayısı ise FMOLS testinde 0.023 ve DOLS testinde 0.017 olarak elde edilmiştir. Her iki testten elde edilen katsayıların birbirine oldukça yakın değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.2.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger Nedensellik Analizi, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla kullanılmaktadır. Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11

Granger Nedensellik Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F İstatistiği	Olasılık Değeri
REER → M	9.941994	0.0191
YD → M	12.16368	0.0068
M → REER	5.320176	0.1498
YD → REER	0.520720	0.9143
M → YD	5.570569	0.1345
REER → YD	1.827905	0.6089

Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre reel döviz kurundan ithalata ve yurt içi gelirden ithalata tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

BÖLÜM IV

SONUÇ VE TARTIŞMA

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte ülkelerarası ticaret çok büyük oranda artmış ve bu durum dış ticaretin önemini ortaya koymuştur. Dış ticaretin gerçekleşmesi için dövize ihtiyaç olması döviz kuru ve dış ticaret arasındaki etkileşimin incelenmesine sebep olmuştur.

Döviz kurundaki değişimler fiyatlar genel seviyesini etkileyerek ithalat ve ihracatın daha pahalı veya daha ucuz hale gelmesiyle dış ticaret üzerinde etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra, döviz kuru değişiklikleri yurt içi ekonomilerde belirsizlik ve riskleri artırarak dış ticaret dengesinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

Döviz kuru ile birçok makroekonomik gösterge arasında doğrudan ilişki bulunması ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde, örneğin Türkiye’de döviz kurlarında dalgalanmalar yaşanması döviz kurlarıyla diğer makroekonomik göstergeler arasında çok sayıda analiz yapılmasına yol açmıştır.

Türkiye’de 1980’li yıllarda dışa kapalı ekonomik model yerini dışa açık bir ekonomik modele bırakmıştır. Bu dışa açık ekonomiye geçiş ile birlikte döviz kuru ve dış ticaret değişkenlerinin önemi artmış ve araştırmacıların yoğun ilgisini çekmiştir.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde giriş kısmına yer verildikten sonra ikinci bölümde döviz kurlarının kavramsal açıklaması yapılmıştır. Bu doğrultuda, döviz kurunun tanımı, çeşitleri, sistemleri ve döviz kuru belirleme modelleri detaylı olarak açıklanmıştır. Dış ticaret politikasının amaçları ve araçları açıklandıktan sonra döviz kuru ile dış ticaret arasında ilişkinin teorik çerçevesi Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Marshall-Lerner Koşulu, J Eğrisi, S Eğrisi Hipotezi, Döviz kuru belirsizliği ve Absorbe (Massetme) yaklaşımı yardımıyla tartışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişki zaman serisi modeliyle tahmin edilmiştir. Öncelikle konu hakkındaki ulusal ve uluslararası literatür taraması yapılmış, 2002 Ocak - 2022 Ekim ayına kadar olan dönemi kapsayan aylık veriler kullanılarak Türkiye’de döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi analiz etmek amacıyla ihracat, ithalat, reel efektif döviz kuru, yurt içi gelir yurt dışı gelir değişkenleri kullanılarak iki

ayrı model oluşturulmuştur. Zaman serisi tekniklerinin kullanıldığı bu çalışmada öncelikle serilerde birim kök olup olmadığını test etmek amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) Testi, Phillips Perron Testi ve Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (KPSS) Testi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda serilerde birim kök test edilmiş ve serilerin birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Seriler durağanlaştırıldıktan sonra VAR modeli oluşturulmuş ve VAR modeli istikrarlılık, normalite ve ardışık bağımlılığın olmaması koşulunu taşımasından dolayı ilgili analizlerde kullanılması uygun görülmüştür. Seriler arasında uzun dönemli ilişki olduğunu sınamak için Johansen Eşbütünleşme analizi ve sonrasında Granger Nedensellik analizi kullanılmıştır.

Literatürde döviz kuru ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişkiyi inceleyen benzer çalışmalar olmakla birlikte genel olarak dış ticaret dengesi ele alınmıştır. Bu çalışmanın literatüre katkısı döviz kuru dış ticaret ilişkisinin ithalat ve ihracat değişkenleri için iki ayrı model oluşturularak analizler yapılmış olmasıdır.

Çalışmanın temel bulguları ülke örnekleri ve yapılan zaman serisi analizi sonuçları bağlamında şu şekilde özetlenebilir.

İhracat modelinde;

- Johansen Eşbütünleşme Analizi'ne göre döviz kuru, yabancı gelir ve ihracat arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı görülmüştür.
- Yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre döviz kuru ve yabancı gelir ihracatın Granger nedeni değildir. İhracat modelindeki tek nedensellik ilişkisi ihracattan yabancı gelire doğrudur. Bu durum Türkiye'de ihracat artış ve azalış dönemlerinde, dünya ekonomisinin canlandığı ve durgunluğa girdiği dönemlere denk geliyor olması ile açıklanabilir. Elde edilen bu sonuçlar Gül ve Ekinci'nin (2006) bulgusuyla uyumlu değildir.
- FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre hem döviz kuru değişkeninin katsayısının hem de yabancı gelir değişkeni katsayısının pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Her iki testten elde edilen katsayıların birbirine oldukça yakın değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum ihracat üzerinde döviz kuru ve yabancı gelirin aynı yönde benzer büyüklükte etki yarattığını göstermektedir. İhracata yönelik politikalarda döviz kurunun yanı sıra, ülkenin belirleyici olmadığı yabancı gelirin de etkili olduğu görülmektedir.

➤ İhracat modelinde elde edilen bulgular teorik beklentinin aksine eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Katsayı tahminleri neticesinde elde edilen katsayıların ise anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

İthalat modelinde;

- Johansen Eşbütünleşme Analizi'ne göre seriler arasında ithalat döviz kuru ve yurt içi gelir arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmüştür.
- Granger Nedensellik analizi sonuçlarına göre hem reel döviz kurundan ithalata ve hem yurt içi gelirden ithalata tek yönlü nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenler arasında başka bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Elde edilen bu sonuçlar Gül ve Ekinci'nin (2006) çalışması ile farklılık göstermektedir.
- İthalat modeliyle ilgili FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre ithalat üzerinde belirleyici olan döviz kuru ve yurt içi gelir değişkenlerinin katsayılarının pozitif ve anlamlı olduğu tespit edilmiş ve her iki testten elde edilen katsayıların birbirine oldukça yakın değerler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ekonomisinde ithalatın döviz kurunun yanı sıra yurt içi gelirden de etkilenmesi, ithalatta döviz kuru politikalarının sınırlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu sonuçlar Acaravcı ve Dağlı'nın (2021) çalışması ile benzerlik göstermektedir.
- İthalat modelinde elde edilen eş bütünleşme, Granger nedensellik ve katsayı tahmini bulguları hem döviz kurunun hem de yurt içi gelirin ithalatın belirleyicileri olduğu yönünde kuvvetli kanıt sunmaktadır.

Literatürdeki çalışmalarla kıyaslandığında, ele alınan dönem farklılıkları ve tahmin modellerindeki farklılıklar nedeniyle elde edilen bulgular ayrılmıştır. Ancak genel bir kıyaslama yapılacak olursa literatürdeki çalışmalara paralel olarak döviz kuru ile dış ticaret arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye ekonomisi 2001 yılında yaşadığı krizin ardından uygulamaya başladığı iktisadi politikalarla farklı bir ekonomik yapıya bürünmüştür. Çalışmada elde edilen bulgulara göre reel döviz kurundan ihracata doğru Granger nedensellik ilişkisinin bulunamaması döviz kurundaki değişikliklerin ihracat üzerinde önemli bir etki yaratmadığını göstermektedir. Aynı zamanda yurt içi gelirin ithalatın Granger nedeni olması ülkede meydana gelebilecek döviz kuru

şoklarının veya devalüasyonların ihracatı artırmaktan ziyade ithalatı azaltarak etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu durum kur şoklarının veya devalüasyonların dış ticaret üzerindeki etkilerinin geçici olduğuna kriz sonrası yurt içi gelirin yükselmesiyle ithalatın yükselmeye başlayacağına ve dış ticaretin yeniden eski haline döneceğini göstermektedir. FMOLS ve DOLS sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde yurt içi gelirin ithalat üzerinde belirleyici olması bu duruma işaret etmektedir.

Döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada yapılan analizler sonucunda uluslararası literatüre paralel olarak döviz kuru ile dış ticaret arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye gibi yapısal olarak dış ticarete sahip olan gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru değerindeki aşırı dalgalanmalar döviz kurunun gelecekteki değerinde belirsizliği de beraberinde getirmekte ve bu belirsizlik ülkenin dış ticaret hacmini önemli derecede etkilemektedir. Bu yüzden politika yapıcıların döviz kuru dalgalanmalarını göz ardı etmeyip döviz kurlarında istikrarı sağlayıcı önlemler alması gerekmektedir. Türkiye’de 2022 yılı sonbaharında yaşanan döviz kurundaki ani yükseliş tüketici tercihlerini yurt içi mallara doğru değiştirirken aynı dönemde döviz kuru yükselişinin de etkisiyle enflasyonda meydana gelen artış tüketicilerin harcamalarını öne almalarına neden olmuştur. Ayrıca dış ticaret dengesinde kur artışı nedeniyle beklenen düzelme gerçekleşmemiştir. Bu duruma döviz kurunun ihracat ve ithalat miktarından ziyade ticaret hadleri üzerinde yapmış olduğu etki neden olmuş olabilir.

Çalışmanın elde ettiği bulgulara göre bir diğer politika önerisi ise, döviz kurunun ithalat üzerinde ihracata göre daha belirleyici olduğudur. Ayrıca katsayı tahminleri dikkate alındığında ithalat üzerinde yurt içi gelirin daha etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle bir devalüasyon veya döviz kurunda bir yükseliş yolu ile dış ticareti dengelemeye yönelik politikaların uygulanmasında bu etki de göz önünde bulundurulmalıdır. Elde edilen bulguların Acaravcı ve Dağlı (2021) ve Pabuşçu (2020) çalışmaları ile uyumlu olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışmanın ampirik kısmından elde edilen bulgular incelenen dönemin şartlarına bağlıdır. Farklı dönemlere ilişkin çalışmaların sonuçları değişebilmektedir. Bu çalışmada ulaşılabilir olan son veriler kullanılmış olsa da zamanla ekonomik yapıdaki değişimler ve bunların verilere yansımaları nedeniyle döviz kurları ve dış ticaret ilişkisi değişebilmektedir.

Gelecek dönemlerde yeni verilerle yapılacak çalışmalarla döviz kuru dış ticaret ilişkisinin araştırılması doğru ekonomi politikalarının uygulanabilmesi için gereklidir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. & Dağlı, Ö. (2021). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye Dış Ticaretine Etkisi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(2), 213-232.
- Acaravcı, A. & Öztürk, İ. (2002). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Review of Social, Economic and Business Studies*, 2, 197-206.
- Akkay, R. C. (2012). Reel Kur Değişimlerinin Dış Ticaret Dengesine Olan Etkisini Değerlendirmede Güncel Bir Yaklaşım: S-Eğrisi Hipotezi. *Journal Of The Faculty Of Economics/İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1).
- Aktaş, C. (2010). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6(11), 123-140.
- Altın, H. & Süslü, C. (2017). Türkiye İçin Döviz Kuru, İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisinin İncelenmesi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2) 105-112.
- Altınbaş, H. & Çetin, R. (2008). Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989-2005. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(04), 29-64.
- Arat, K. (2003). Türkiye’de optimum döviz kuru rejimi seçimi ve fiyatlara geçiş etkisinin incelenmesi. Uzmanlık yeterlilik tezi, *TCMB, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*, Ankara.
- Ay, A. & Özşahin, Ş. (2007). J Eğrisi Hipotezinin Testi: Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXVI, Sayı 1, 2007, s. 1-23

- Barda, S. & Alkin, E. (1970). *Dış Ticaret Teorisi*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No:1480.
- Barışık, S. & Demircioğlu, E. (2006). Türkiye’de Döviz Kuru Rejimi, Konvertibilete, İhracat-İthalat İlişkisi 1980-2001. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 71-84.
- Batmaz, N. & Tunca, H. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992–2003). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 199-224.
- Bayram, A. (2020), Dalgalı Kur Rejimi Altında Kur Politikalarının Türkiye’de İhracatçı Sektörler Üzerine Etkileri ve Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı Doktora Tezi*.
- Berber, M. & Bocutoğlu, E. (2019). *Makro İktisada Giriş*, Ekin Yayınları, 250.
- Bofinger, P. & Wollmershäuser, T. (2003). Managed Floating as a Monetary Policy Strategy. *Economics of Planning*, 36, 81-109.
- Cassel, G. (1918). Abnormal Deviations in International Exchanges. *The Economic Journal*, 28(112), 413-415.
- Chowdhury, A. R. (1993). Does Exchange Rate Volatility Depress Trade Flows? Evidence From Error-Correction Models. *The Review of Economics And Statistics*, 700-706.
- Copeland, L.S. (1989). *Exchange Rates and International Finance*. England, 15-18.
- Değer, O. & Demir, M. (2015). Reel Efektif Döviz Kuru ve Dış Ticaret Hacmi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, (604), 7-21.
- Doğanlar, M. (1999). Testing Long-Run Validity of Purchasing Power Parity for Asian Countries. *Applied Economics Letters*, 6(3), 147-151.

- Doğanlar, M. & Özmen M. (2000). Satınalma Gücü Paritesi ve Reel Döviz Kurları: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme. *İMKB Dergisi*, 4(16), 111-121.
- Doğanlar, M. (2002). Estimating The Impact of Exchange Rate Volatility on Exports: Evidence From Asian Countries. *Applied Economics Letters*, 9(13), 859-863.
- Edwards, S. & Savastano, M. A. (1999). Exchange Rates in Emerging Economies: What do we know? What do we need to know? *NBER Working Paper Series*. Working Paper 7228.
- Gül, E. & Ekin, A. (2006). Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990-2006. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16).
- Ertek, T. (2013). *Basından Örneklerle Temel Ekonomi*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Ertekin, M. S. (2001). Döviz Kuru Değişmelerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 171-188.
- Flood, R. & Taylor, M. (1996). Exchange Rate Economics: What is Wrong With The Conventional Macro Approach? The Microstructure of Exchange Markets, (Ed. J. A. Frankel ve Başk.), (s.261-294), *NBER*, Chicago,
- Göçer, İ. & Elmas, B. (2013). Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 7(1), 137-157.
- Gök, A. (2006). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 131-145.
- Hacker, R. S. & Hatemi-J, A. (2004). The Effect of Exchange Rate Changes on Trade Balances in The Short and Long Run: Evidence From German Trade With

Transitional Central European Economies. *Economics of Transition*, 12(4), 777-799.

İnandım, Ş. (2005). Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri ile Reel Döviz Kuru Etkileşimi: Türkiye Örneği. *Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü*, Ankara.

Karaçor, Z. & Gerçekler, M. (2012). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği (2003-2010). *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 289-312

Karagöz, M. & Doğan, Ç. (2005). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, Sayfa: 219-228

Karamelikli, H. (2016). Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesinde J-Eğrisi Etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 389-402.

Kızıltan, A. & Çiğerlioğlu, O. (2008). Türkiye'de Reel Döviz Kuru Değişmelerinin İhracat ve İthalata Etkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, 36, 49-50.

Köse, S. (2008). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. *SETAV*, Accessed February.

Kösekahyaoğlu, L., & Kemeç, A. (2015). J Eğrisi Analizi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-29.

Kwiatkowski, D., Phillips, C.B., Schmidt, P. & Shin, Y. (1991). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54, 159-178.

Lal, A. K. & Lowinger, T. C. (2002). The J-Curve: Evidence from East Asia. *Journal of Economic Integration*, 397-415.

Lütkepohl, H. (1991), *Introduction to Multiple Time Series Analysis*. Springer-Verlag, Berlin.

- Nezir, K., Ahmet, A & Topalli, N. (2008). Döviz Kuru Oynaklığının İhracata Etkisi: Türkiye Örneği (1995–2008). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 25-45.
- Obstfeld, M. & Rogoff, K. (2001). The Six Majör Puzzles in International Macroeconomics: Is There A Common Cause? in B.S Bernanke, and K. Rogoff (eds.), *NBER Macroeconomics Annual 2000*, MIT Press, 381.
- Ordu, C. F. (2013). Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Öncel, A. & Veysel, İ. N. A. L. (2016). Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki: 2000-2015 Dönemi İçin ARDL Modeli ile Ampirik Bir Analiz. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 786-799.
- Özbek, D. (1998). Döviz kuru sisteminde seçenekler, *Ekonomik Yaklaşım*. 9(29), 24.
- Özdemir, A.K. & Şahinbeyoğlu, G. (2000). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, Tartışma Tebliği*, Ankara, 3-6.
- Pabuşçu, G. (2021). Türkiye’de Döviz Kuru-Dış Ticaret Açığı İlişkisi: 2010 Yılı Sonrası. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*.
- Saatçioğlu, C. & Karaca, O. (2004). Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 183-195.
- Seyidoğlu, H. (2015). *Uluslararası İktisat*, 20. Baskı, Güzem Can Yayınları.
- Tapşın, G. & Karabulut, A. T. (2013). Reel Döviz Kuru, İthalat ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Akdeniz İİBF Dergisi*,(26), 190-205.
- Tarı, R. & Bozkurt, H. (2006). Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri ile Analizi (1991.1-2004.3). *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (4), 1-16.

- Taylor, M.P. (1988). An Empirical examination of Long-Run Purchasing Power Parity Using Cointegration Techniques. *Applied Economics*, 20, 1369–1381.
- Telatar, E. & Kazdağı, H. (1998). Re-Examine The Long-Run Purchasing Power Parity Hypothesis for A High Inflation Country: The Case Of Turkey 1980–93. *Applied Economics Letters*, 5, 51–53.
- Ünlüöner, K. & Tayfun, A. (2016). *Ekonomiye Giriş* (5. Basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yamak, R. & Korkmaz, A. (2005). Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi. *İstanbul University Econometrics and Statistics e- Journal*, (2), 16-38.
- Yapraklı, S. (2010). Türkiye’de Esnek Döviz Kuru Rejimi Altında Dış Açıkların Belirleyicileri: Sınır Testi Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(04), 141-163.

EKLER

Tablo A1

İhracat Fonksiyonu için Optimal Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-831.6024	NA	0.345825	7.451807	7.497499	7.470251
1	-792.6685	76.47736	0.264721	7.184540	7.367307*	7.258314
2	-773.0165	38.07570	0.240716	7.089433	7.409275	7.218537*
3	-764.7696	15.75757	0.242368	7.096157	7.553074	7.280591
4	-747.9226	31.73855	0.226017	7.026094	7.620086	7.265858
5	-734.8419	24.29260*	0.218004*	6.989660*	7.720727	7.284754
6	-726.0962	16.00781	0.218608	6.991930	7.860072	7.342355
7	-721.8373	7.681264	0.228216	7.034261	8.039479	7.440016
8	-716.9515	8.680893	0.236967	7.070996	8.213288	7.532081

LR: sequentialmodified LR test statistic (each test at 5% level)

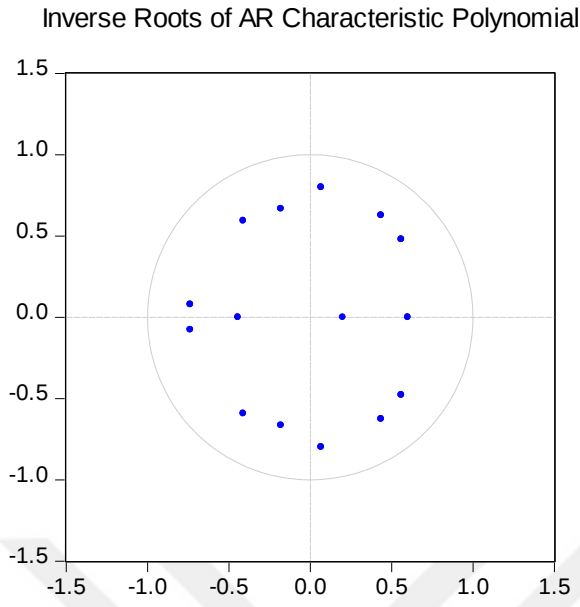
FPE: Final predictionerror

AIC: Akaikeinformationcriterion

SC: Schwarzinformationcriterion

HQ: Hannan-Quinninformationcriterion

Not: * ilgili bilgi kriterine göre belirlenen gecikmeyi göstermektedir.

Şekil A1. İhracat Fonksiyonu için AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu

Tablo A2

İhracat Fonksiyonu İçin VAR Analizi

	D(LOGX)	D(REER)	D(YF)
D(LOGX(-1))	-0.612815 (0.06835) [-8.96527]	2.249887 (1.80920) [1.24358]	1.261557 (0.85626) [1.47334]
D(LOGX(-2))	-0.357815 (0.07952) [-4.49942]	-0.114295 (2.10486) [-0.05430]	0.207377 (0.99619) [0.20817]
D(LOGX(-3))	-0.201139 (0.08159) [-2.46512]	1.613806 (2.15962) [0.74726]	0.665256 (1.02211) [0.65087]
D(LOGX(-4))	-0.189948 (0.07926) [-2.39653]	3.364186 (2.09784) [1.60364]	2.674906 (0.99287) [2.69412]
D(LOGX(-5))	-0.161682 (0.06867) [-2.35437]	-0.253596 (1.81764) [-0.13952]	3.196364 (0.86025) [3.71561]
D(REER(-1))	0.004764 (0.00257) [1.85249]	0.346647 (0.06807) [5.09282]	0.025201 (0.03221) [0.78229]
D(REER(-2))	-0.001911 (0.00268) [-0.71337]	-0.307591 (0.07092) [-4.33736]	-0.012774 (0.03356) [-0.38059]
D(REER(-3))	0.001139 (0.00278) [0.41004]	0.071298 (0.07355) [0.96941]	0.030150 (0.03481) [0.86615]
D(REER(-4))	-0.000744 (0.00266) [-0.27925]	-0.118851 (0.07048) [-1.68620]	-0.018518 (0.03336) [-0.55512]
D(REER(-5))	0.000455 (0.00251) [0.18128]	-0.106806 (0.06638) [-1.60908]	0.020257 (0.03141) [0.64482]
D(YF(-1))	-0.000649 (0.00536) [-0.12109]	0.242302 (0.14183) [1.70843]	0.103856 (0.06712) [1.54722]
D(YF(-2))	-0.003334 (0.00523) [-0.63720]	-0.054713 (0.13850) [-0.39504]	-0.112496 (0.06555) [-1.71620]
D(YF(-3))	0.007992	0.046948	-0.219109

	(0.00515) [1.55187]	(0.13631) [0.34443]	(0.06451) [-3.39642]
D(YF(-4))	0.008618 (0.00525) [1.64288]	-0.034723 (0.13885) [-0.25008]	0.234721 (0.06571) [3.57193]
D(YF(-5))	-0.002693 (0.00538) [-0.50016]	-0.095795 (0.14250) [-0.67224]	-0.006559 (0.06744) [-0.09725]
C	0.019921 (0.00759) [2.62601]	-0.220359 (0.20079) [-1.09748]	-0.018142 (0.09503) [-0.19092]
R-squared	0.311940	0.201938	0.216547
Adj. R-squared	0.263025	0.145204	0.160852
Sumsq. resids	2.504744	1754.703	393.0441
S.E. equation	0.108953	2.883769	1.364833
F-statistic	6.377274	3.559367	3.888042
Loglikelihood	189.4186	-554.2184	-384.4073
Akaike AIC	-1.527917	5.023951	3.527818
Schwarz SC	-1.286511	5.265357	3.769224
Meandependent	0.007619	-0.136828	0.039058
S.D. dependent	0.126915	3.119100	1.489910
Determinant residcovariance (dofadj.)		0.178839	
Determinant residcovariance		0.143626	
Loglikelihood		-746.0453	
Akaikeinformationcriterion		6.995994	
Schwarzcriterion		7.720212	
Number of coefficients		48	

Tablo A3

İthalat Fonksiyonu İçin Optimal Gecikme Sayısının Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-1070.304	NA	1.482093	8.907086	8.950465	8.924563
1	-1033.263	72.85221	1.174402	8.674382	8.847898	8.744288
2	-1006.865	51.26288	1.016551	8.529998	8.833653*	8.652335*
3	-997.6133	17.73520*	1.014528*	8.527911*	8.961703	8.702678
4	-988.8171	16.64345	1.016419	8.529602	9.093532	8.756799
5	-984.9051	7.304504	1.060544	8.571827	9.265894	8.851454
6	-981.7620	5.790687	1.113807	8.620431	9.444636	8.952488
7	-977.7570	7.278783	1.161581	8.661884	9.616226	9.046371
8	-971.8894	10.51790	1.193028	8.687879	9.772359	9.124796

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

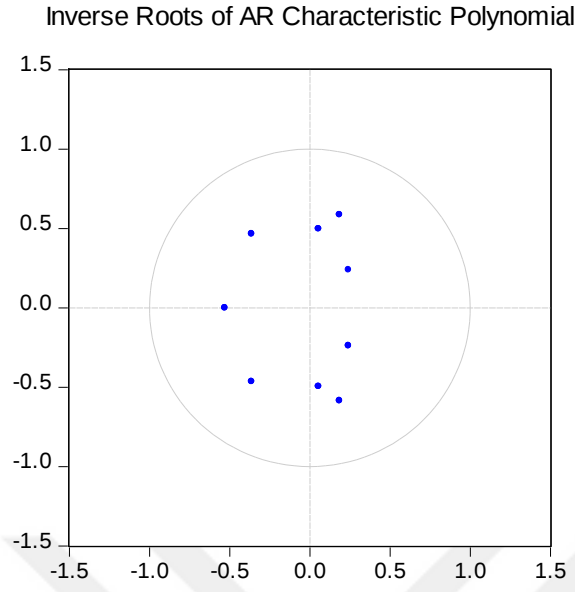
FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Not: * ilgili bilgi kriterine göre belirlenen gecikmeyi göstermektedir.

Şekil A2. İthalat Fonksiyonu için AR Karakteristik Polinomun Ters Köklerinin Birim Çember Konumu

Tablo A4

İthalat Fonksiyonu İçin VAR Analizi

	D(LOGM)	D(REER)	D(YD)
D(LOGM(-1))	-0.530812 (0.06762) [-7.84952]	1.842237 (1.92708) [0.95597]	0.977729 (2.13899) [0.45710]
D(LOGM(-2))	-0.262592 (0.07332) [-3.58143]	-2.023083 (2.08943) [-0.96824]	5.195852 (2.31919) [2.24037]
D(LOGM(-3))	0.047577 (0.06683) [0.71191]	-2.803115 (1.90447) [-1.47186]	1.974234 (2.11389) [0.93394]
D(REER(-1))	0.007077 (0.00226) [3.13704]	0.356903 (0.06429) [5.55135]	0.093727 (0.07136) [1.31343]
D(REER(-2))	-0.001930 (0.00235) [-0.82007]	-0.277165 (0.06705) [-4.13349]	-0.051718 (0.07443) [-0.69488]
D(REER(-3))	0.002140 (0.00227) [0.94104]	0.040887 (0.06479) [0.63102]	0.018293 (0.07192) [0.25435]
D(YD(-1))	0.006324 (0.00211) [2.99947]	-0.022213 (0.06009) [-0.36969]	-0.114473 (0.06669) [-1.71642]
D(YD(-2))	0.004491 (0.00211) [2.13021]	-0.023822 (0.06008) [-0.39653]	-0.184373 (0.06668) [-2.76491]
D(YD(-3))	0.001039 (0.00214) [0.48500]	-0.037376 (0.06104) [-0.61229]	-0.219359 (0.06776) [-3.23751]
C	0.010906 (0.00689) [1.58357]	-0.135212 (0.19626) [-0.68893]	0.540157 (0.21785) [2.47955]
R-squared	0.263307	0.165995	0.087311
Adj. R-squared	0.235213	0.134190	0.052505
Sumsq. resids	2.556715	2076.298	2558.030
S.E. equation	0.104084	2.966121	3.292280
F-statistic	9.372283	5.219102	2.508512
Loglikelihood	212.6339	-611.4191	-637.0832
Akaike AIC	-1.647430	5.052188	5.260839
Schwarz SC	-1.504937	5.194681	5.403332
Meandependent	0.007626	-0.218293	0.397300

S.D. dependent	0.119019	3.187700	3.382271
Determinant residcovariance (dofadj.)		0.936775	
Determinant residcovariance		0.827115	
Loglikelihood		-1023.830	
Akaikeinformationcriterion		8.567722	
Schwarzcriterion		8.995202	
Number of coefficients		30	

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLERİ

Adı ve Soyadı : İffet Selen İPEK

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans : Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2021-2023

Lisans : Çukurova Üniversitesi, 2017-2021

T.C.
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI BENZERLİK RAPORU FORMU
(SAVUNMA SONRASI)

FORM
TEZLİ YL-24

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı ve Soyadı	İFFET SELEN İPEK
Öğrenci Numarası	2121509108
Ana Bilim/ Ana Sanat Dalı	İKTİSAT
Programı (Varsa)	-
Danışman Unvanı, Adı-Soyadı	DOÇ. DR. SERDAR GÖCEN
Tez Başlığı (Türkçe)	DÖVİZ KURU VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Özet ve Abstract c) Giriş, d) Ana bölümler, e) Sonuç ve f) Kaynakça kısımlarından oluşan toplam 76 sayfalık kısmına ilişkin, 12 /01 /2024 tarihinde Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 29 ‘dur.

Filtreleme Tip 1 (maksimum %30) ☒

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça dâhil,
- 3- Alıntılar dâhil.

Filtreleme Tip 2 (maksimum %10) ☐

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç,
- 3- Alıntılar dâhil,
- 4- 5 Kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Tarih ve İmza

Öğrenci

Danışman Onayı
UYGUNDUR

Unvanı, Adı Soyadı
(İmzası)

Enstitü Onayı
UYGUNDUR

Adı Soyadı
(İmzası)

AÇIKLAMALAR

- Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte Enstitüye teslim edilir.
- İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN’den alınan raporda “benzerlik oranı”nın, “alıntılar dahil” en fazla %10, “alıntılar dahil” % 30’u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).